

Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi
Azərbaycan Respublikası Gənclər və İdman Nazirliyi
Azərbaycan Dövlət Bədən Tərbiyəsi və İdman Akademiyası

Fakültə: Fiziki tərbiyə və çağırışa qədərki hazırlıq
Kafedra: Bədən Tərbiyəsi və İdmanın Nəzəriyyəsi və Metodikası

Əlyazması hüququnda

Aytac Yusif qızı Quliyeva

“Fiziki tərbiyə dərslərində vətənpərvərlik tərbiyəsinin vasitə və metodlarının tədqiqi”
Magistr dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş

D İ S S E R T A S İ Y A

İxtisasın şifri və adı: 060802 Bədən tərbiyəsi və idman

İxtisaslaşma: Fiziki tərbiyə nəzəriyyəsi və metodikası

Elmi rəhbər: Prof. Məcidov N.B.

Bakı – 2022

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ.....	3
I FƏSİL. VƏTƏNPƏRVƏRLİK ANLAYIŞI, MAHİYYƏTİ VƏ ONDAN MÜASİR ÜMUMTƏHSİL MƏKTƏBLİLƏRİNİN TƏLİM-TƏRBİYƏSİNDƏ İSTİFADƏNİN ƏHƏMİYYƏTİ.....	7
1.1. Heydər Əliyevin milli vətənpərvərlik elmi konsepsiyası.....	7
1.2. İslamda vətənpərvərlik anlayışı və ondan müasir ümumtəhsil məktəblilərinin təlim – tərbiyəsində istifadənin əhəmiyyəti.....	15
1.3. Məktəblilərin vətənpərvərlik tərbiyəsində fiziki, fizioloji və yaş xüsusiyyətlərinin nəzərə alınması.....	22
II FƏSİL. PEDAQOJİ EKSPERİMENTİN TƏŞKİLİ, KEÇİRİLMƏSİ VƏ NƏTİCƏLƏRİN MÜZAKİRƏSİ.....	39
2.1. Pedaqoji eksperimentin təşkili.....	39
2.2. Pedaqoji eksperimentin keçirilməsi.....	43
2.3. Pedaqoji eksperimentdə alınan nəticələrin müzakirəsi.....	52
NƏTİCƏ.....	59
TƏKLİFLƏR.....	60
İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT.....	61

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı. Vətən müharibəsində 44 günlük gərgin döyüşlər zamanı gənclərimizin göstərdiyi ağılasız şücaət bir daha sübut etdi ki, onların vətənə, torpağa bağlılığı hansı səviyyədədir. Ölümün gözünə dik baxan gənclərimiz əzmlə və mərdliklə özlərini odun-alovun qucağına atdılar. Onlar mənfur düşmənin illərdi yaratdığı mifalogiyasını, vətəninə sevgilərinin gücü ilə darmadağın etməyi bacardılar. İkinci Qarabağ müharibəsində ölkəmizin qalib olması bir daha sübut etdi ki, məktəblərdə pedaqoji tərbiyə zamanı gənc şagirdlərdə vətənpərvərlik hisslərinin aşılması yüksək səviyyədə aparılmışdır. Lakin bu şanlı qələbəmiz bizi heç bir halda arxayınlaşdırmağa sövq etməməlidir. Çünki, düşmən məğlub olub ancaq hələdə tam məhv edilməyib.

Vətənpərvərlik və milli mənəvi şüurun təbliği və aşılması məsələsi fiziki tərbiyə dərslərində xüsusilə yuxarı sinif şagirdlərin dahada diqqət mərkəzində olmalıdır. Vətənpərvərlik pedaqoji prosesdə tədris olunan mövzunun məqsədində mütləq yer almalıdır. Orta məktəblərdə vətənpərvərlik milli şüur tərbiyəsində aktual problem olduğunu pedaqoji kollektiv dərk edərək bu istiqamətdə sistemli tədbirlər hər zaman keçirilir. İctimai səciyyə daşıyan vətənpərvərlik tərbiyəsi şagirdlərin vətəndaş kimi formalaşmasında, öz vətəninə, ləyaqətini qorumaqda mənəvi təsir gücünə malikdir. Vətənpərvərlik, vətənin tarixini öyrənməkdə, sərhədlərini qorumaqda, lazım gələrsə, dövlətin müəyyənləşdirdiyi qaydalara şüurlu əməl etməkdə ifadə olunur.

Şagirdlərin vətənpərvərlik ruhunda tərbiyə olunmasında ümumi vəzifəmiz, onlarda vətən torpağına, millətə sədaqət, vətən uğrunda şəhidliyə hazır olmaq hisslərini formalaşdırmaq, inkişaf etdirmək və təbliğ etməkdir.

Fiziki tərbiyənin tədrisi qarşısında qoyulan əsas məqsədlərdən ən əhəmiyyətli öz vətəninə, xalqını, millətini sevən, fiziki cəhətdən hazırlıqlı, nümunəvi davranışa malik, mübariz və tolerant insan tərbiyə etməkdir. Səmərəli qurulmuş fiziki tərbiyə prosesi qeyd olunan məqsədlərin həyata keçirilməsi üçün zəruri şəraitin yaradılmasına imkan verir. Kiçik kollektivin, komandanın mənafeləri uğrunda

mübarizə sonda vətənpərvərliyə, yoldaşları ilə ünsiyyət-əməkdaşlığa, oyun qaydalarına riayət və rəqibə hörmət – tolerantlığa, rəqabət və qalib gəlmək ehtirası – mübarizliyə, ani qərar qəbul etmək və onu reallaşdırmaq – qətiyyət xüsusiyyətləri kimi formalaşdırılır.

Tədqiqatın problemi. Şagirdlərin (xüsusi ilə də yuxarı siniflərdə) fiziki tərbiyə dərslərinə etinasızlığı, dərslərə davamiyyətin aşağı salır ki, buda gələcəkdə həmin siniflərdə vətənpərvərlik hisslərinin zəifləməsinə gətirib çıxarır. Bu səbəblərdə bizi problemə etinasız buraxmadı. Müasir dövrümüzdə yaşayış mühitimzi nəzərə alaraq, gənclərin asudə vaxtlarının səmərəsiz keçməsi ilə daha çox rastlaşırıq. Daha çox buna ən böyük səbəb valideynləri misal gətirmək olar. Gənclərin boş vaxtlarının səmərəli təşkil olunması, onların fiziki tərbiyə və idmanla məşğul olmasını təşkil etmək məhz valideynlərin üzərinə düşür.

Tədqiqatın fərziyyəsi. Biz belə fərziyyə edirik ki, şagirdlərində fiziki tərbiyə dərslərində vətənpərvərliyə aid oyunların və yarışların təşkil olunması, (dostunu xilas etmək, bayrağı rəqibdən almaq, rəqib komandanın hərəkətlərini məhdudlaşdırmaq, rəqib komandadan oyunçu gətirmək, şəhidlərin və milli qəhrəmanların adı ilə təşkil olunan oyunlar və s.) kimi mütəhərrik oyunların keçirilməsi onlarda vətənpərvərlik hisslərini formalaşmasına təkan verər bilər. Sadalanan faydalı məşğuliyyətin təşkil olunması, onları zərərli vərdişlərdən maksimum çəkindirəcək və zəhmətə alışdıracaqdır. Bununlada onlarda vətənpərvərlik ruhu formalaşmağa başlayacaqdır.

Tədqiqatın məqsədi. Şagirdlərdə vətənpərvərlik hissini yüksəltmək üçün, fiziki tərbiyə dərslərinə stimullaşdırmaq, şagirdləri mürəkkəb hərəkətlərin icrasına cəlb etmək, VMH kompleksində dərslərin təşkili, hərbi oyunların vasitəsi ilə fiziki hazırlığı artırmaqdan ibarət olmuşdur.

Tədqiqatın vəzifələri. Tədqiqatın vəzifələri aşağıdakılardır:

- Məktəblilərin fiziki tərbiyə dərslərində mövcud vəziyyətin öyrənilməsi;
- Fiziki tərbiyə dərslərinin digər fənnlərlə inteqrasiyasının müəyyən edilməsi;
- Şagirdlərdə milli dəyərlər, humanizm, doğma vətənə məhəbbət və qayğı hisslərinin formalaşdırılmasında fiziki tərbiyə dərslərinin rolunun müəyyənləşdirilməsi;

- Bütün pillələr üzrə şagirdlərin də vətənə məhəbbət hisslərinin tədqiqində Vətən müharibəsi mövzusunun təhlili;
- Vətən müharibəsi qəhrəmanlarının fiziki hazırlığının fiziki tərbiyə ilə əlaqələndirilməsi;
- Fiziki tərbiyə dərslərində vətənpərvərlik hisslərinin mənimsədilməsi prosesinə müasir yanaşma və yeni təlim texnologiyalarından istifadənin tədqiqi.

Tədqiqatın metodları. Tədqiqatda yerli və xarici ədəbiyyat, internet resurslarının təhlili, pedaqoji müşahidə, müsahibə, sorğu, pedaqoji eksperiment aparılmışdır. Tədqiqatın metodlarında fiziki tərbiyə dərsləri zamanı şagirdlərdə vətənpərvərliyin artırılması mənəvi tərbiyənin rol haqqında əsas müddəalar, müəllimlərinə, kollektivə, özündən kiçik və böyüklərə hörmətə, bayrağa və milli atributlara qarşı sevginin aşılmasında ümumi qanunauyğunluqlar təşkil edir. Tədqiqatda N.Məcədovun, F.Hüseynovun, Q.Cəfərovun, Y.Babanlının metodoloji yanaşmasına istinad olunmuşdur.

Tədqiqatın obyektı: 53 saylı məktəbin şagirdləri.

Tədqiqatın predmeti: siniflər üzrə fiziki tərbiyə dərslərində vətənpərvərlik hisslərini artırmaq.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. İlk dəfə olaraq eksperiment nəticəsində siniflər üzrə müxtəlif VMH, formalı oyunlardan və dərslərə davamiyyəti artırmağa yönəldilmiş metodlardan istifadə, Vətən müharibəsində iştirak edən şəhidlərin adlarının istifadəsi ilə xarakterizə olunan mütəhərrik oyunlardan və s. İstifadə etməklə onların sorğularda vətənpərvərlik hisslərinin səviyyəsini müəyyən etməyin yollarının tədqiq edilməsidir. Şagirdlərində vətənpərvərlik hisslərinin müqayisəli təhlilinin aparılması.

Tədqiqatın nəzəri mahiyyəti. Məktəblilərdə vətənpərvərlik hisslərinin tərbiyə olunması, onların cəmiyyətdə və hərbi xidmədə davranışlarının düzgün formalaşmasına müsbət təsir göstərəcək. Həmçinin gələcədə valideyin kimidə gənc nəslin vətənpərvər yetişməsində də öz töhvəsini verəcəkdir.

Tədqiqatın təcrübi əhəmiyyəti. Təcrübə zamanı əldə olunan nəticələrdən gələcəkdə fiziki tərbiyə müəllimləri dərslərdə istifadə etməklə yetişən gənc nəslin vətənpərvərlik və mənəvi hazırlıqlarının artırılmasına nail ola bilərlər.

Müdafiəyə çıxarılan müddəalar.

1. Bütün siniflər üzrə şagirdlərdə vətənpərvərliyin stimullaşdırılmasının vacibliyi.

2. Xüsusi ilə VII-VIII fiziki tərbiyə dərslərinə davamiyyətin artırılması, VMH kompleksli mütəhərrik oyunların təşkili və bu oyunların onların mənəviyyətinə təsirinin rolu.

Dissertasiyanın quruluşu. Dissertasiya giriş, iki fəsil, nəticə, təklif və istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

I FƏSİL

VƏTƏNPƏRVƏRLİK ANLAYIŞI, MAHİYYƏTİ VƏ ONDAN MÜASİR ÜMUMTƏHSİL MƏKTƏBLİLƏRİNİN TƏLİM-TƏRBİYYƏSİNDƏ İSTİFADƏNİN ƏHƏMİYYƏTİ

1.1. Heydər Əliyevin milli vətənpərvərlik elmi konsepsiyası

Azərbaycan xalqı gələcəyimiz olan gəncnəslin vətənə məhəbbət, xalqa, elinə və obasına hörmət, soykökünə, öz ata-babalarının ənənələrinə sədaqət ruhunda tərbiyə olunmasına həmişə böyük məsuliyyətlə yanaşmış və ona həyati əhəmiyyətli məsələ kimi baxmışdır. Bu bir həqiqətdir ki, vətənpərvərlik insanda fədakarlıq, qəhrəmanlıq və məğlubedilməzlik hissi yaradır, apardığı mübarizədə onda inam hissini gücləndirir.

Vətənpərvərlik dedikdə ilk öncə vətən üçün canından keçmək başa düşülür. Amma vətənpərvərlik yalnız vətən üçün canından keçmək deyil. Bir əsərdə belə deyilmişdir: “Komandir əsgərdən soruşur ki, sən vətən üçün nə edə bilərsən, əsgər cavabında mən vətən üçün canımdan keçməyə hazırım deyir. Komandir isə əsgər vətənə sənin ölümü yox düşmənin ölümü lazımdır, əgər sən ölsən vətəni kim qoruyar” deyir.

Vətənpərvərlik anlayışına geniş mənada tərif vermək olar. Sokrata görə vətənpərvərlik döyüşdə vuruşub böyük qəhrəmanlıq göstərməklə bitmir. Hər bir insanın üzərinə düşən vəzifəni ədalətlə, vicdanla yerinə yetirmək də vətənpərvərlikdir. Vətənpərvərlik – vətənə olan ülvi məhəbbətdir. Vətənpərvərlik hissi insanın daxilində olan bir hissdir. Əgər bu hiss sənin daxilində yaranmayıbsa o zaman nə vətəninə, nə torpağını, nə valideynlərini sevə bilməzsən. Vətənpərvərəm deməklə iş bitmir. Hər bir insan vətənpərvərliyini əməlləri ilə, gördüyü işlərlə sübut etməlidir. Olduqca geniş mənaya malik olan vətənpərvərlik anlayışı özündə vətənə, millətə sevgi hissini, müxtəlif səviyyə və istiqamətlərdə vətənə, millətə xidmət etməyi birləşdirsə, bunların zirvəsində vətən üçün ölümə hazır olmaq dayanır. Bu,

vətənpərvərliyin ən uca və ali formasıdır. Bəşər övladı vətənə xidmət etməyi bundan uca zirvəsini kəşf etməmişdir. (4.s23)

Vətənpərvərlik məsələsi cəmiyyətdə daima aktual olmuş, bu gün də aktual olaraq qalır. Millətin vətənpərvərliyi onun tamlığını, bütövlüyünün təməli desək, bəlkə də, səhv etmərik. Bir xalqın, millətin vətənpərvərlik şüuru onun digər xalqlar və millətlər tərəfindən qəbul edilməsi, tanınması, hörmətlə qarşılanması, ən əsası isə o xalqın yaratdığı dövlətin bütövlüyü, varlığı, suverenliyi ilə ölçülür. Azərbaycanın igid, cəsur oğulları, qeyrətli qızları həmişə vətənpərvər olmuş, yadelli işğalçılara qarşı qəhrəmancasına mübarizə apararaq vətənini düşmən ayağına verməmişlər. Mərd, mübariz oğul və qızlarımız öz doğma vətənlərini həmişə hərarətlə sevmiş, onun qədrini bilmiş, vətən naminə canlarını qurban verməkdən çəkinməmişlər. Bu igid vətən övladları doğma yurd naminə canlarından keçməklə əsl vətənpərvərlik nümunəsi göstərmiş, şərəfli bir iz qoyub getmişlər, Bu gün milli vətənpərvərlik vətənin göz bəbəyi kimi qorunmasında təzahür edir və bunu bugünkü gənclərimiz bütün məsuliyyəti ilə dərk edirlər. Fəhlə öz vətənpərvərliyini yaxşı işləməklə, alim maraqlı elmi kəşfləri ilə izah edərsə, müasir gənclərimiz doğma torpağımızı və dövlətimizi fədakarlıqla müdafiə etməkdə görürlər. Milli vətənpərvərlik hissənin məzmunu doğma vətənə məhəbbət, onun tarixi keçmişi, adət-ənənələri ilə fəxr etmək, vətənin, millətin mənafeyini öz mənafeyi kimi dərk etmək və onun müdafiəsinə hər an hazır olmaq təşkil edir. (1.s120.)

Azərbaycan xalqının ən mühüm milli-mənəvi dəyərlərindən biri öz doğma yurduna bağlılığıdır. Azərbaycan təkəcə bu ərazidə yaşayan, yaradan və fəaliyyət göstərən azərbaycanlıların deyil, dünyanın hər yerində yaşayan azərbaycanlıların əzəli vətənidir.

Bütün Türk dünyasını böyük oğlu, Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev öz parlaq nitqlərində, məzmunlu çıxışlarında XX əsrdə xalqımızın əldə etdiyi tarixi qələbəni- müstəqqilliyimizin qorunub saxlanılmasında xalqın milli şüurunun güclü şəkildə oyanmasını və vətənpərvərlik şüuruna çatdırılmasını dönə-dönə təkrar etmişdir. Bütün varlığı, ruhu, duyğuları ilə xalqına, vətəninə bağlı olan, ömrünün 34 illini milli dövlətçilik ideologiyasının inkişafına və bərqərar olmasına həsr edən,

Azərbaycanı qarış-qarış qurub inkişaf etdirən Heydər Əliyev təkcə milli-mənəvi dəyərlərimizin, dövlətçiliyimizin təşəkkülünə töhfələr vermədi, milli-mənlik və milli kimlik şüurumuzun inkişafına təkan verdi. (3.s36)

Genişmiqyaslı layihələri, çoxşaxəli fəaliyyəti ilə hər bir azərbaycanlının ruhuna, duyğusuna vətənpərvərlik toxumları səpən Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin milli dövlətçilik, vətənpərvərlik şüuru, dil, mədəniyyət, vicdan azadlığı, iqtisadiyyat, elm konsepsiyaları bu günki inkişafımızın təməlini təşkil edir. Heydər Əliyevin milli şüur- vətənpərvərlik şüuru elmi konsepsiyası bu gün yeni mahiyyət almış, daha da genişlənərək bütünlüklə xalqımızın vətənpərvərlik tərbiyəsində əvəzsiz örnəyə çevrilmiş, xalqımıza vətən sevgisi, vətən birliyi, vətən bütövlüyü aşılamişdir. Ulu öndərin fikrincə, vətən yalnız insanların toplumu olan, sadəcə, coğrafi ərazi deyil, vətən hər an bir azərbaycanlının harada yaşamasından asılı olmayaraq şan-şöhrəti, namusu, qeyrəti, əyilməz vüqarı, qürur mənbəyi, bütün varlığı, bəxti, taleyi, gücü, qüdrətli, ədəbi səcdəgahıdır. Səməd Vurğunun “Azərbaycan” şeirini söyləyərkən Ulu öndərin necə kövrəldiyinin hamımız şahidi canlı şahidiyik. Bugünkü, müasir, müstəqil, çiçəklənən Azərbaycan bütün varlığını, ömrünü, aqlını, zəkasını, öz xalqına, millətinə həsr etmiş Ulu öndərimiz Heydər Əliyevin bizlərə müasir nəsillərə ən müqəddəs, ən ülvi əmanəti, yadigarıdır. Heydər Əliyevin milli vətənpərvərlik konsepsiyasında ən önəmli məsələ bütün xalqımızda, xüsusən gənc nəsildə milli şüurun formalaşdırılması məsələsidir. Ümummilli liderin fikrincə, milli şüur, öncə vətənpərvərlik şüurudur. Heydər Əliyev çıxışlarının birində göstərirdi: “O vaxt Azərbaycan gəncləri elmi şüurla, vətənpərvərlik şüuru ilə yaşayan insanlar Azərbaycana qarşı ədalətsizliyə etiraz əlaməti olaraq meydanlara çıxdılar, böyük mitinqlər keçirildi, 20 yanvar hadisələri Azərbaycan xalqının milli şüurunun daha da yüksəldiyini göstərdi. Eyni zamanda, bu hadisələr milli hərəkatın, milli şüurun imperiya qüvvələri tərəfindən boğulduğunu göstərdi. Ancaq eyni zamanda, Azərbaycan xalqı sübut etdi ki, onun mənliyi var, milli qüruru var”.

Bütün xalqımızın milli şüurunun oyanması ilə müşayiət olunan bu hərəkat özünün siyasi məzmunu görə dünyada gedən qlobal proseslərin ümumi kontekstinə qovuşdu. Azərbaycan xalqının milli varlığının təməlini milli şüurda və milli birlikdə

görən Ulu öndərin fikrincə “Azərbaycan xalqının qəlbində milli azadlıq ruhu, müstəqillik ruhu daim yaşamışdır. Azərbaycanın qabaqcıl adamları, mütəfəkkir şəxsiyyətləri, ziyalıları, milli şüura malik insanları Azərbaycanın öz müstəqilliyini əldə edəcəyi, milliazadlığa nail olacağı ümidilə yaşamışlar”. Milli şüur hər bir insanın mənsub olduğu millətə və vətənə bağlılıq hissələrini əks etdirən, öz hərəkət və davranışına, düşüncə tərzinə, baxışlarına olan münasibətlərin məcmusudur. Milli şüurun formalaşmasında soy-kökə qayıdıq, milli əxlaq, vətənə məhəbbət, milli vətənpərvərlik və qürur hissələri kimi mühüm göstəricilərə yanaşı, özünüdərkətmə, öz layiqli yerini müəyyənləşdirmə kimi hissələr də əsas rol oynayır.(28.s74) Ulu öndər milli şüurla vətən, torpaq arasında üzvi bir bağlılıq olduğunu görür, milli şüuru milli-mənəvi bütövlüyümüz hesab edirdi. Heydər Əliyevin milli vətənpərvərlik konsepsiyasında ən önəmli yerlərdən birini də müasir nəsli milli ruhda, milli vətənpərvərlik ruhunda tərbiyə etmək məsələsi tutur. Müasir nəslin milli ruhda tərbiyəsi; - soy-kökümüzdəki, milli mədəniyyətimizdəki, adət-ənənələrimizdəki, milli-mənəvi varlığımızdakı müsbət və mütərəqqi cəhətləri yeniləşdirməkdən, dirçəltməkdən və təlim-tərbiyə prosesində ondan maksimum istifadə etməkdən ibarətdir.

Ulu öndər Gənclərin birinci forumundakı nitqində (1996-ci il) öz narahatlığını belə bildirdi: “Gənclərimiz bizim tariximizi yaxşı bilməlidir, keçmişi yaxşı bilməlidir, dilimizi yaxşı bilməlidir, milli dəyərlərimizi də yaxşı bilməlidir. Milli dəyərlərimizi, milli ənənələrimizi yaxşı bilməyən, tarixi yaxşı bilməyən, gənc vətənpərvər ola bilməz. Hər bir gənc vətənpərvər olmalıdır. Vətənpərvərlik sadəcə orduda xidmət deyil, vətənə sadıq olmaq, vətəni sevmək, torpağa bağlı olmaq – budur vətənpərvərlik!”

Ulu öndər Heydər Əliyevin fikrincə, dövlətçiliyimizin möhkəmlənməsi gənclərin bir şəxsiyyət kimi formalaşmasından – onların milli ruhda tərbiyəsindən çox asılıdır.(24.s63) Milli ruh, hər şeydən öncə - vətənpərvərlik ruhudur. Ulu öndər demişdir: “Hər bir vətəndaş vətənpərvər olmalıdır. Əgər öz vətəninə, torpağına, xalqını sevməsən, öz xalqının mənəvi dəyərlərinə sadıq olmasan, şübhəsiz ki, başqa şeyləri də qiymətləndirə bilməzsən. İndi bizim əsas vəzifəmiz gənclərdə

vətənpərvərlik ruhunu, milli ruhu, döyüş ruhunu qaldırmaqdır. Vətəni, torpağı müdafiə etmək, hər bir gənc üçün müqəddəs vəzifə olmalıdır”. Vətənpərvərlik hissi tariximizə, doğma torpaqlarımıza bağlılıqdan, onları düşmənlərdən qorumaqdan başlayır. İndiki halda milli vətənpərvərlik hissi hər bir azərbaycanlının bir vətəndaş kimi yerini, mövqeyini, ləyaqət və dəyanətini müəyyən edir, onu bu yolda misilsiz qəhrəmanlıqlar və fədakarlıqlar göstərməyə ruhlandırır.

Heydər Əliyev gənclərin milli vətənpərvərlik, hərbi vətənpərvərlik problemlərini daim diqqətdə saxlayırdı. Hərbi vətənpərvərliyi milli vətənpərvərliyin zirvəsi hesab edən Ulu öndər gəncləri hərbi xidmətə hazırlamağa, orduda qulluq edən gənclərə qayğı göstərməyə, onların fiziki və mənəvi, hərbi-texniki hazırlığını yüksəltməyə xüsusi əhəmiyyət verirdi. Heydər Əliyev, gənclər qarşısında çıxışlarının birində qeyd edirdi: “Azərbaycanın suverenliyi hər bir azərbaycanlı vətəndaş üçün ən müqəddəs məqsəddir, ən müqəddəs vəzifədir. Belə olan halda biz öz taleyimizin sahibi kimi, vətənimizi, torpaqlarımızı öz gücümüzlə qorumalıyıq. Bunu xalq, bizim gənclər, ordu sıralarındakı vətən oğulları etməlidirlər. Ona görə orta məktəblərdə bir tərəfdən hərbi tədrisə, gənclərin fiziki hazırlığına ciddi fikir verilməlidir, digər tərəfdən isə gənclərdə vətənpərvərlik hissini yüksəltmək, vətəni qorumağa hazır olmaq ruhunda tərbiyə etmək lazımdır”.

Milli vətənpərvərlik hissini formalaşdırılması, təbii ki, milli şüurun əsasında duran milli mənlilik şüurunun inkişaf etdirilməsi ilə mümkündür. Ulu öndər Heydər Əliyev deyirdi ki, milli mənlilik şüuru vətən əxlaqıdır, milli əxlaqıdır. Milli mənlilik şüuru, milli özünüdərkini, milli özünüütəsdini, milli özünəməxsusluğun bütün əlamətlərini özündə birləşdirir, milli rəmzlərə, adətlərə, ənənələrə yeni bir həyat verir, dini etiqadlar, müqəddəs bayramlar, xalqın özünə qaytarılır, bu qayıdışda yeni bir ruh, yeni təfəkkür, yeni mənəviyyət, milli vətənpərvərlik öz əksini tapır. Özünə, öz kökünə qayıdan, dirçəliş prosesi xalqımızın, xüsusən gənclərin gözləri qarşısında və onların fəal iştirakı zəminində baş verir. Özünü öz ölkəsinin əsl vətəndaşı hesab edən hər bir ləyaqətli, dəyanətli, iradəli, əqidəli vətənpərvər gənc özünün əməli fəaliyyəti, elmə münasibətli ilə millətin adı və varlığı ilə fəxr edir, onlarda milli xarakter və milli mənəviyyət formalaşır. Çünki milli mənlilikdə milli ideal, milliləyaqət, milli şərəf,

milli birlik hissi, azadlıq, müstəqillik arzuları, milli qürur hissi reallaşır. Ulu öndər gənclərlə görüşlərində bu fikirləri dönə-dönə xatırladırdı: “Milli mənlik hər bir adamın özünün milli mənsubiyyətini ətraflı dərk etməsinə imkan yaradır. Milli mənliyi olan şəxs milli həyatın heç bir hadisəsinə laqeyd qala bilməz. Vətən, torpaq məhəbbəti, millətin və xalqın qayğıları onun şəxsi istək və arzularını üstələyir, onu xalq üçün müəyyən fəaliyyət göstərməyə sövq edir”. (36. s. 87)

Göründüyü kimi, milli mənlik şüuru hər bir millətin varlığının, milli özünüidarə və özünü təsdiqləməsi, milli ləyaqətin və ümumbəşəri keyfiyyətlətinin təzahürü formasıdır. Milli mənlik şüurunda millətin adı, dili, dini, xarakteri, adət və ənənələri, psixologiyası, mənəviyyəti, mədəniyyəti və s. yaşayır. Məhz milli ləyaqət, torpağa bağlılıq, vətəndaşlıq dəyanəti bu qaynaqlardan nəşət edir, hər bir yeni nəslə azadlığa, müstəqilliyə, vətəni qorumağa çağırır. Hər bir insanda milli mənlik şüuru belə bir zəmin üzərində təşəkkül tapır və belə bir həqiqəti təsdiq edir ki, mədəniyyətin, elmin, ədəbiyyatın inkişafı xalqın böyüklüyü və kiçikliyindən deyil, həmin xalqın müdrikliyindən, zəngin təfəkkür tərzindən, torpağa, elə bağlılığından asılıdır. Tarix təsdiq edir ki, heç bir inkişaf, heç bir təkamül, heç bir hadisə zaman və məkan təsirindən kənarında baş vermir. Milli-mənəvi mühitin təşəkkülü, sosial vəziyyətinə, öncə, onların hiss və duyğularına, ictimai, həyatın hadisə və faktlarını duymaq, qavramaq və dərk etmək qabiliyyətinə əsaslı təsir göstərir. (18.s46) Gənclər mənsub olduğu millətə aid bütün atributlara: milli bayrağa, gerbə, himnə, dini etiqada və s. fəal münasibət bəsləyir, qiymət verir, özlərinin əməli fəaliyyəti üçün nəticə çıxarmaq imkanı əldə edirlər. Axı, torpaq, vətən insanın yaşayış və əbədiyyət məskəni, ulularımızın müqəddəs mədfənidir. Ulu öndər Heydər Əliyev bu hissləri öz məcrasına yönəldərək, milli-mənəvi simanın daha məzmunlu istiqamət almasına, milli prosesləri millimənafeyə uyğun şəkildə daha dəqiq tənzim etməyə, milli hiss və emosiyalardan yaranmış ümman – millət və xalq adlanan ümmana yönəltməyə nail olmuşdur. Gənclərin vətənpərvərlik söyləri xalqımızın qüdrətli, yenilməz hərəkəti ilə birləşir və tariximizin əzəmətli, unudulmaz və misilsiz qəhrəmanlıq səhifələrinin yaranmasına və yazılmasına səbəb olur. Bu isə, öz növbəsində, insanlarda milli borc, torpağa bağlılıq, milli şüur və iftixar, vətəndaşlıq hissənin yaranmasına gətirib çıxarır.

Milli mənlik şüuru, milli özünüdərk vətənlə, torpaqla, mədəniyyətlə, incəsənətlə bağlı gerçəkliyin təzahürü olub, sosial-iqtisadi, mədəni və mənəvi mühitin qavranılması, dərk edilməsi və təsdiqidir. Milli mənlik şüuru formalaşmış və tərbiyə olunmuş hər bir insan, vətəndaş, öz xalqının mənəvi sərvətlərinin tarixi inkişaf xüsusiyyətlərini, sosial-etnik cəhətlərini bütün dolğunluğu ilə dərk edir, ona düzgün qiymət verir. Milli soy-kökə qayıdış, milli tarixi yaddaşın bərpası, milli soy-kökünü bilmək, onu seçmək kimi mənəvi keyfiyyətlər də Ulu öndər Heydər Əliyevin milli vətənpərvərlik elmi konsepsiyasında önəmli yer tutur. Xalqımızın özünəməxsus zəngin tarixi keçmişini düzgün, dərinlən bilmək, həmişə öz tarixi keçmişimizə hörmət və məhəbbətlə yanaşmaq, gənclərdə milli vətənpərvərlik hissini daha da artırır, möhkəmləndirir. Milli qeyrət, milli ləyaqət rəmzinə daim hörmətlə yanaşan Heydər Əliyev deyirdi: “Əgər biz Azərbaycanı müstəqil bir dövlət kimi dünyaya yaxşı tanımaq istəyiriksə, Azərbaycanın qədim tarixini, əsrlər boyu keçdiyi yolu gərək həm öz vətəndaşlarımıza, həm də bütün ölkələrdə olan elm adamlarına, respublikamıza maraq göstərən adamlara tanıdaq. Mənəviyyatımız, gənclərin bugünkü və gələcək mənəviyyatı bununla bağlıdır. Çünki tariximizi, tarixi köklərimizi yaxşı bilmədən, onlara hörmət etmədən müstəqil dövlətimizi gələcəkdə yaxşı qura bilmərik”.

Milli soy-kökünə bağlılıq ən yüksək mənəvi dəyərdir. Ona görə ki, soy-kök milli kökdür, mənəvi kökdür. Xalqın milli mənliyi həm də onun soy-kökünə necə bağlılığı ilə ölçülür. Respublikamızda gənclər gününə həsr olunmuş idman bayramında söylədiyi nitqində Ulu öndərimiz demişdir: “Biz fəxr edə bilərik ki, milli, dini, mənəvi ənənələrimiz, dəyərlərimiz həmişə ən yüksək mənəviyyatı əks etdiriblər. Biz çalışmalıyıq ki, bu mənəvi dəyərlərə daim sadıq olaq. Hər bir gənc öz kökünə sadıq olmalıdır. Bizim öz kökümüz çox sağlam kökdür və biz onunla fəxr edə bilərik”. (8. s. 92)

Ulu öndərin hər il dövlət səviyyəsində keçirilən Novruz bayramında xalqın içərisində olması, xalqı təbrik etməsi, Onun milli adət-ənənələrimiz, qədim adətlərimizin qorunub saxlanmasına münasibəti. Onun öz milli soy-kökünə-Azərbaycançılıq kökünə qəlbən bağlı olduğunu bir daha sübut edir. Ümummili liderimiz Heydər Əliyevin şəxsi nümunəsi bütün xalqımızda milli-vətənpərvərlik

hissinin oyanmasında canlı örnekdir. Milli vətənpərvərlik hissi, ruhu, milli mənəviyyatımızın açarı, zəngin milli sərvətimiz, ruhumuz, eşqimiz, canımız, bir-birimizlə əhdü-peymanımız (B.Vahabzadə), böyük milli dəyərimiz, xalqımızın varlığını yaşadan canlı abidəmiz, “Varlıq möhürümüz” (Nizami Cəfərov) olan doğma dilimizə vətəndaş qayğısı ilə üzvi sürətdə bağlıdır. Ulu öndər Heydər Əliyevin dediyi kimi, “Bizim zəngin, böyük söz ehtiyatına malik olan gözəl dilimiz var və Mən Azərbaycan dilini sevirəm. Bu, Azərbaycanın dövlət dilidir, ölkədə Mən yalnız Azərbaycan dilində çıxış edir və danışırım, dil xalqın böyük milli sərvətidir. Bu sərvəti mənimsəmək, bu dildə səlis danışmaq, bu dili ana dili kimi sevmək lazımdır. Öz dilini bilməyən, öz dilini sevməyən adam öz tarixini yaxşı bilə bilməz. Hələ çox adamlar var ki, öz ana dilində mədəni, ədəbi dilin ifadələrindən istifadə edərək yaxşı danışmaq imkanına malik deyillər”. Yaxşı deyiblər ki, əgər bir milləti məhv etmək istəyirsənsə, əvvəlcə onun dilini məhv et. Göründüyü kimi, vətənə sevgi Ana dilinə hörmətlə başlayır. Ana dilinə hörmət millətə hörmət, ana dilinə sevgi isə millətə sevgi deməkdir. Ulu öndərimiz çox zəngin və gözəl bir dildə, Azərbaycan dilində səlis, ifadəli, emosional, təsirli, mədəni danışması ilə fəxr edir, qürur və şərəf duyurdu, bununla da, O, doğma dilimizi daha da şərəfləndirirdi. Dilimizə - milli sərvətimizə, mədəniyyətimizə, tariximizə nə qədər yüksək qiymət versək, qeyri-millətlərin yanında xalqımızın dəyəri, qiyməti o qədər artar. (32.s66)

Milli vətənpərvərlik hissini milli mədəniyyətə, milli təhsilə qayğı göstərmədən, milli mənafeyi qorumadan və vicdan azadlığını təmin etmədən, sadəcə, təsəvvür etmək qeyri-mümkündür. Çünki xalqı, milləti dünyada tanıdan, dünya sivilizasiyasında özünəməxsus yer tutmasında da milli mədəniyyətin, milli təhsilin rolu böyükdür.

Ulu öndərin fikrincə, yunanlara bütün dünyada hörmət gətirən onların antik mədəniyyətidir. Təsadüfi deyildir ki, ümummili liderimiz Heydər Əliyev xalqımızın inkişafı tarixində elm, təhsil və mədəniyyətin hamisi kimi möhtəşəm yer tutmuşdur. (39.s201)

Ulu öndər təhsilə yüksək qiymət verərək onu “xalqın gələcəyi” adlandırırdı. “Təhsil mürəkkəb bir sahədir. Təhsil sahəsi nə sənayedir, nə kənd təsərrüfatıdır, nə də

ticarətdir. Bu, cəmiyyətin xüsusi intellektual cəhətini əks etdirən sahədir". Ulu öndərin vətənpərvərlik elmi konsepsiyası – milli şüurumuzun, milli mənlik şüurumuzun təşəkkülü, milli soy-kökümüzə, milli özünə qayıdış, milli özünüdərk etmənin, milli-mənəvi sərvətlərimizə münasibətin, çox mühüm, humanist problemlərin: doğma dilimizə, dinimizə, tarixi keçmişimizə münasibətin öyrənilməsində Azərbaycan xalqının milli ruhunu, milli vətənpərvərlik hissini, milli qürurunu, milli mənliyini, milli heysiyyətini, vətəndaşlıq şüurunu, milli mənəvi dəyərlərimizə hörmət və məhəbbətin ifadəsi olan perspektiv fəaliyyət proqramıdır.

1.2. İslamda vətənpərvərlik anlayışı və ondan müasir ümumtəhsil məktəblilərinin təlim – tərbiyəsində istifadənin əhəmiyyəti

Vətən sözü – ərəb sözü olaraq Azərbaycan dilində “bir adamın doğulub böyüdüüyü və vətəndaşı olduğu ölkə, məmləkət” deməkdir. (“Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti”) İbn Mənzur demişdir: “Yaşadığın yer deməkdir. Deyilir ki, filankəs filan yeri özünə vətən seçdi”. (“Lisən əl-Arab” 13/451)Zubeydi demişdir: “Vətən insanın qaldığı və yaşadığı yer deməkdir”. (Təcul Arus” 9/362) İstilahi mənası barədə isə Əli bin Məhəmməd əl-Hüseyni əl-Corcani demişdir: “Əsl vətən insanın doğulduğu və yaşadığı yerdir”. (“Ət-Tərifət” səh.253) Lüğət və siyasi ensiklopediya kitablarına baxarkən vətən sözünün istilahi(terminoloji) mənasının lüğəti mənasından fərqlənmədiyini görürük. Cəmil Səlibə demişdir: “vətən o ölkədir ki, orada bir toplum yaşayır və insan özünün ora bağlılığını hiss edir”. (“Əl-Mustaləhət Əs-Siyəssiyyə Əd-Duvaliyyə” səh. 93) Zeyd Əl-Abdul Kərim belə demişdir: “Bu təriflərdə söhbət insanın doğulub yaşadığı, yaxud da yalnız yaşadığı yerdən gedir. İndiki əsrdə vətən dedikdə vətəndaşlığı mənsub olan ölkəni nəzərdə tuturlar”. (“Hubbul Vatan min Mənzur Şəri”).

Vətənpərvərliyin ümumi anlayışı: sosioloqlara görə vətənpərvərliyin müxtəlif tərifləri var. Onlardan bəziləri vətənpərvərliyi əqidə sayaraq ona görə dost və düşmən tutur, digərləri isə İslam əqidəsi çərçivəsi daxilində vicdani duyğu ifadəsi sayıblar.

Vətən üçün ümumi anlayışlardan olan duyğu məfhumu olan “vətən sevgisi”ni qədim şairlərdən olan Asmai belə ifadə edir: “bir bədəvinin belədediyini eşitdim: “əgər kişini tanımaq istəyirsənsə, onun vətəni və dost-qardaşları üçün necə darıxdığına, onları arzuladığına və keçmiş zaman üçün ağlamasına bax”.

Elə bil ki, o, bu duyğunu vəsf edərək bildirir ki, bu hiss vətənə bağlılıqdır. O vətənin torpağında yaşayıb, böyüyüb, boya-başa çatıb, suyundan içərək, sərvətlərindən yediyi üçün o vətəndə onun ruhi və hissi ehtiyacları vardır. O cümlədən də vətəndə olanlarla güclü rəbitəsinə görə qəlbi sevgisinə və qardaşlıqlarının sadıqlıyına elə bağlanmışdır ki, hətta onlarla bir ət parçası və kamil bir cəsəd kimi olmuşdur.

İnsan vətəninə sevməli, orada yaşamağa səy göstərməli və öz ixtiyarı ilə oranı tərk etməməlidir. Vətəni sevmək insan daxilində kök salmış elə bir xüsusiyyətdir ki, insanı orada qalarkən rahatlıq tapmağa, oradan gedərkən darıxmağa, ora hücum olunarsa müdafiə etməyə və torpağı alınarsa qəzəblənməyə sürükləyir. Bu təbii formada olan vətənpərvərlik bəyənən bir əməl, ülvi bir hissdir. İnsan vətəninə tərk etməyə nə qədər məcbur olsa belə, yenə də vətən həsrəti zehmində qalaraq ondan ayrılmayacaqdır. Ona görə də Asmai demişdir: “Üç canlıda üç xislət vardır: Dəvə uzun bir zaman keçsə də öz vətəni üçün, quşun yuvası qıtlıq yerdə olsa da öz yuvası üçün, insan digər yer daha bol və firavan olsa da öz vətəni üçün darıxar”.

Şəriətdə vətənpərvərlik məfhumu və Qurani-Kərimdə vətənə aid ayələr: Allah-Təala buyurur: “(Ey Rəsulum!) De: “Əgər atalarınız, oğullarınız, qardaşlarınız, həyat yoldaşlarınız, qəbiləniz (qohumlarınız), qazandığınız mallar, azalmasından qorxdüğünüz ticarət, xoşunuza gələn məskənlər sizə Allahdan, Onun Peyğəmbərindən və Allah yolunda cihaddan daha sevimlidirsə, Allahın əmri (əzabı) gəlincəyə qədər gözləyin. Allah fasiqləri doğru yola yönəltməz!” (Qurani-Kərim, “ət-Tövbə” surəsi, 24-cü ayə).

Allah-Təala bu sayılanların sevgisini – Hansı ki, ümumi məfhumla onlar “vətən”dir – Allahın və Rəsulun sevgisinin önünə çəkməyi qadağan etmişdir. Bu o mənani verir ki, sadalananlar üçün sevgi vardır və labüddür, lakin Allah və Rəsulun sevgisindən üstün tutulması qadağandır.

Allah-Təala buyurur: “Yadına sal ki, İbrahim: “ Ey Rəbbim, buranı təhlükəsiz bir şəhər et, əhalisinin Allaha və axirət gününə inananlarına cürbəcür məhsullardan ruzi ver!” – deyə dua etdikdə...”digər ayədə belə buyurur: (Ey Rəsulum!) xatırla ki, bir zaman İbrahim belə demişdi: “Ey Rəbbim! Bu diyarı (Məkkəni) əmin-amanlıq yurdu et. Məni və oğullarımı bütlərə tapınmaqdan uzaq elə!” (Qurani-Kərim, “İbrahim” surəsi, 35-ci ayə). Burada Allah-Təala xəlili İbrahimin doğulub yaşadığı ölkəyə əmin-amanlıq, sülh və gözəl yaşayış üçün dua etdiyini göstərir. Bununla aydın olur ki, İbrahimin vətəni üçün qəlbində bir sevgi yer almışdı.

Allah-Təala buyurur: “Əgər Biz onlara: “Özünüzü öldürün, yaxud yurdlarınızdan çıxın!” – deyə yazıb əmr etsəydik, içərilərində az bir hissəsi müstəsna olmaqla, (bu əmri) yerinə yetirməzdilər ...”. (Qurani-Kərim, “ən-Nisə” surəsi 66-cı ayə). Bu ayədə yurd, vətən sevgisi insanın özünü sevməsi ilə yanaşı gəlmişdir. Həqiqətən də, onların hər ikisi insan daxilində kök atmış əziz bir hissdır.

Allah-Təala buyurur: “Allah din yolunda sizinlə vuruşmayan və sizi yurdunuzdan çıxartmayan kimsələr yaxşılıq etməyi və onlarla ədalətlə rəftar etməyi sizə qadağan etməz. Allah ədalətli olanları sevər!” (Qurani-Kərim”əl Mumtəhənə” surəsi, 8-ci ayə). Burada vətən sevgisi din sevgisi ilə yanaşı gəlmişdir. Müsəlmanlara dininə görə döyüş etməyə və onu ölkəsindən çıxartmayana qarşı yaxşılıq etmək və adil olmaq əmr olunmuşdur. Bu da vətən sevgisi ilə islam sevgisinin eyni məhz dində də və insan daxilində də olan yeri olmasına açıq aydın bir sübutdur.

Allah-Təala buyuru: ”(Ey Rəsulum!) Quranı sənə vacib buyuran (Allah) qayıdacağın yerə səni yenə də qaytaracaqdır...”. (Qurani-Kərim, “əl-Qasas” surəsi, 85-ci ayə) İbn Abbas (Allah ondan razı olsun) demişdir: “Yəni Məkkəyə”.

Allah-Təala buyurur: “Əgər Biz onlara: “özünüzü öldürün, yaxud yurdlarınızdan çıxın”- deyə yazıb əmr etsəydik, içərilərində az bir hissəsi müstəsna olmaqla, (bu əmri) yerinə yetirməzdilər. Əgər onlar verilən nəsihətlərə əməl etsəydilər, əlbəttə, bu onlar üçün daha xeyirli və daha düzgün olardı”. (Qurani-kərim, “ən-Nisə” surəsi, 66-cı ayə) Deməli, vətəndən çıxarılmaq, insan həyat dairəsindən çıxarmağa, yəni öldürməyə oxşar və ya bərabərdir.

Allah-Təala buyurur: “o zaman biz sizinlə: “bir-birinizin qanını tökməyəcəksiniz, bir-birinizi yurdlarınızdan çıxarmayacaqsınız!- deyə əhd kəsdik. Sonra da siz (özünüz) şahidlik edərək (bu əhdi) təsdiqlədiniz. (ey yəhudilər!) siz elə adamlarsınız ki, (bu əhddən) sonra yenə bir-birinizi öldürür, özünüzdən olan bir dəstəyə (tayfaya) zülm və düşmənçilik etmək üçün köməkləşib, onları öz yurdlarından kənar edirsiniz. Onlar (özünüzdən olanlar başqalarına) əsir düşüb yanınıza gəlsələr, fidyə verib azad edirsiniz. Halbuki, onları (öz yurdlarından) çıxarmaq sizə haram edilmişdi. Məgər, siz kitabın (Tövrətın) bir hissəsinə inanıb, digər qismini inkar edirsiniz? Sizlərdən bu cür işlər görənlərin cəzası dünyada yalnız rüsvay olmaq, qiyamətdə isə ən şiddətli əzaba düşər olmaqdır. Allah etdiklərinizin heç birindən qafil deyildir”. (Qurani-kərim, “Əl-Bəqərə” surəsi, 84,85-ci ayələr) Ayə işarə edir ki, yurddan çıxartmaq və vətəndən məhrum etmək qan axıtmağa bərabərdir. Eləcə də, insan vətənindən yalnız məcburiyyət qarşısında qalarkən çıxır. Necə ki, İbrahim (Allahın ona salamı olsun) və Lut (Allahın ona salamı olsun) öz vətənlərindən çıxmışdılar. Musa (Allahın ona salamı olsun) da Misirdən çıxmışdır.

Allah-Təala buyurur: “(Musa) qorxu içində (ətrafına) göz qoya-qoya oradan (şəhərdən) çıxıb: “Ey Rəbbim! Məni bu zalım tayfanın əlindən qurtar!”- dedi”. (Qurani-Kərim. “Əl-Qasas”surəsi. 21-ci ayə) O cümlədən, Məhəmməd Peyğəmbər (Allahın ona salavat və salamı olsun) də vətəni olan Məkkədən çıxaraq Mədinəyə Allah yolunda hicrət etməsi barədə Allah-Təala buyurur: “Əgər siz ona (peyğəmbərə) kömək etməsiniz, Allah ona kömək göstərmiş olar. Necə ki, kafirlər onu (Məkkədən) iki nəfərdən biri (ikinin ikincisi) olaraq çıxartdıqları, hər ikisi mağarada olduğu və öz dostuna (Əbu Bəkrə): “Qəm yemə, Allah bizimlədir!”- dediyi zaman (göstərmişdir)”. (Quran-Kərim, “Əl-Tövbə” surəsi, 40-cı ayə) Hətta, mühacirlərin vətənlərini tərk edərək hicrət etdiklərinə görə onlara hər cür yardımla kömək edən qardaşları ənsarlardan əlavə olaraq hicrət savabı qazanmışdılar.

Allah-Təala buyurur: “(Bu qənimət) yurdlarından qovulub çıxardılmış, Allahdan mərhəmət və riza diləyən, Allaha və Onun Peyğəmbərlərinə kömək edən yoxsul mühacirlərə məxsusdur. Onlar (imanlarında, sözlərində və işlərində) doğru

olan kimsələrdir!” (Qurani-Kərim, “əl-Həşr” surəsi, 59-cu ayə) Peyğəmbər (Allahın ona salavat və salamı olsun) sünnəsində vətənə aid hədislər.

1. Ənəs ibn Malik (Allah ondan razı olsun) deyir: “peyğəmbər (Allahın ona salavat və salamı olsun) səfərdən qayıdarkən Mədinənin hündür yollarını (digər bir hədisdə hündür ağaclarını) görəndə zaman dəvəsini tələsdirər və (digər) minik üzərində olan zaman miniyini daha sürətlə hərəkət etdirərdi”. (Buxari rəvayət etmişdir) Əbu Abdullah (İmam Əhməd) demişdir: “ Haris ibn Umeyr Humeyddən “miniyini Mədinəyə olan sevgisindən tələsdirərdi” rəvayətini ziyadə olaraq rəvayət etmişdir”. (Albani “səhihdir” demişdir) İbn əl-Həcər “Fəthul Bari”, əl-Ayni “Umdətul Qari” və Mubarakfuri “Tuhfətul Əhvazi” kitabında demişdir: “Bu hədisdə Mədinənin fəzilətinə vətəni sevməyin şəriətdə icazəliyinə və vətən üçün darıxmağa dəlil vardır”.

2. Ənəs ibn Malik (Allah ondan razı olsun) deyir: “Peyğəmbər (Allahın ona salavat və salamı olsun) Xeybərdən qayıdarkən Mədinəni gördüyümüz zaman Uhud dağına baxdı və dedi: “bu elə bir dağdır ki, o bizi sevir, biz də onu sevirik”. (Buxari və Müslim rəvayət etmişdir) İbn Əl-Həcər “Fəthul bəri” kitabında demişdir: “Deyilmişdir ki, bu həqiqətdir. Allah-Təalanın bəzi cansız əşyalarda sevgi yaratması mümkündür. Eləcə də deyilmişdir ki, burada məqsəd Uhud əhlidir. Necə ki, Allah-Təala buyurur: “Şəhərdən soruş”. (Qurani-Kərim. “Yusuf” surəsi, 82-ci ayə)

3. Abdullah ibn Abbas demişdir: “peyğəmbər Məkkəyə dedi: “Sən necə də gözəl vətənsən! Sən mənə necə də sevimlisən! Əgər qövmüm məni səndən çıxartmasaydı, səndən qeyrisində yaşamazdım”. (Tirmizi rəvayət etmiş və Albani səhihdir demişdir).

Peyğəmbər Məkkəni çox sevirdi. Əgər səbəb olmasaydı, oradan çıxmaq istəməzdi. Mədinəyə hicrət edərək orada məskunlaşdı. Məkkəni sevdiyi kimi Mədinəni də sevdi və ona öyrəşdi. Hətta, Mədinəni sevmək üçün dua edərək söylərdi: “Allahım Məkkəni sevdiyimiz kimi Mədinəni də bizə sevir”. (Buxari rəvayət etmişdir) O, həmçinin, İbrahimin Məkkə üçün dua etdiyi kimi Mədinənin və ruzisinin bərəkətli olması üçün dua etmişdir.

Biz görürük ki, Peyğəmbərin sevgisi yaşadığı abu-hava ilə təsirlənmişdir. O, Məkkəni sevərək onun üçün darıxırdı. Mədinədə yaşayıb ona öyrəşdikdən sonra isə

Məkkə sevgisindən də üstün Mədinə sevgisi verməsi üçün Allah-Təalaya dua edirdi. Sonralar isə Mədinəni sevdiyini bəyan edər, ora üçün darıxar və Mədinəyə qayıtdığı zaman sevinərdi.

4. İbn Şihab Zuhri rəvayət edərək demişdir: “Useyl Əl-Ğifari Məkkədən gələn zaman... Peyğəmbər dedi: “Ey Useyl, Məkkəni necə gördün?” O dedi: “Vallahi gördüm ki, Məkkənin xeyri çoxalıb, vadiləri sulanıb, otu böyüyüb, ağacların yarpaqları cücərib və bitkilər yaşıllaşmış”. Peyğəmbər dedi: “Kifayətdir ey Useyl, bizi kədərləndirmə”. Hədisdən görüldüyü kimi vətəndən danışmaq Peyğəmbərin qəlbindəki Məkkə sevgisini rıqqətə gətirmişdir.

Vətənə aid olan şəri haqlar:

1. Vətəndaşlar arasında birlik və cəm olma haqqı.
2. Camaat sözü - ərəb sözü olub təfriqə sözünün əksi sayılan toplamaq deməkdir.
3. Camaat sözü cəm sözünün kökündəndir və insan toplumuna camaat deyilir.
4. Camaat sözü şəri istilahda isə “haqq üzərində toplamaq və təfriqə salmamaq” deməkdir.

Peyğəmbər demişdir: “Camaat olun və təfriqə salmaqdan çəkinin! Həqiqətən də, şeytan tək qalanla olar və iki nəfərdən isə uzaq durar. Kim Cənnətin ən yaxşı yerini istəyirsə camaatla olsun”. (Əhməd, “əl-Musnəd”. Albani “həsəndir” demişdir).

Vətən ilə əlaqəni gücləndirmək:İslamın həvəsləndirdiyi camaat ilə əlaqəni gücləndirmək deməkdir.

Peyğəmbər demişdir: “Allahın əli camaatladır”. (İbn Əbi Asim, “əs-Sunən” 1/40). Cəm olaraq əl-ələ vermək vətənə olan məhəbbətin və ona mənsub olmanın tələblərindəndir. Bir-birilərinə qüvvət vermək və öz aralarında köməkləşmək müsəlman toplumunun sifətlərindəndir. Düşmən qalib gəlmək üçün nifrət, təfriqə və çəkişmə salmasından güclü bir boşluq tapa bilməz. Düşmənin ən yaralı yeri isə vətəndaşların cəmləşərək əlbir olmalarıdır.

Vətəni müdafiə haqqı: vətəndən çıxarılmış döyüşə izn verən səbəblərdən biri edilmişdir.Uca Allah buyurur: “Rəbbi də onların dualarını qəbul edərək cavab verdi: “İstər kişi, istərsə də qadın olsun, Mən heç birinizin əməlini puça çıxarmaram. Siz

(hamınız) bir-birinizdənsiniz. Hicrət edənlərin (Məkkədən Mədinəyə öz dinini qorumaq məqsədilə köçənlərin), öz yurdlarından çıxarılanların, Mənim yolumda əziyyətə düşər olanların, vuruşanların və öldürülənlərin günahlarının üstünü Allahdan bir mükafat olaraq, əlbəttə, örtəcək və onları (ağacları) altından çaylar axan cənnətlərə daxil edəcəyəm. Ən yaxşı mükafat Allah yanındadır!” (Qurani-Kərim, “Əli İmran” surəsi, 195-ci ayə). Cihadın icazəli olma səbəblərindən biri vətəni qorumaq, onun müstəqilliyini həyata keçirmək, onu azad etmək və hücum arzusunda olan hər bir qüvvələri çəkindirərək bildirməkdir ki, vətən torpağına toxunmaq böyük bir prinsipə toxunmaq deməkdir. Vətənə toxunmaq düşməni qorxuya salan və fərz buyrulan bir əməli (cihadı) hərəkətə gətirmək deməkdir. Qoy, bununla da düşmənlər min ölçüb bir biçsinlər!

Vətəni müdafiə etmək İslam əqidəsinin əsas prinsiplərindən biridir.

Peyğəmbər Huzeyfə ibn əl-Yəmənə demişdir: “Müsəlman camaatının və başçısının yanında ol”. (Buxari və Müslüm rəvayət etmişdir). Eləcə də, İbn Abbas, Peyğəmbərdən rəvayət olunan hədisdə demişdir: “Kim başçısından xoşuna gəlməyən bir şey görərsə, ona səbr etsin. Həqiqətən də, kim camaatdan bir qarış belə ayrılır və ölərsə, cahiliyyət ölümü kimi ölmüş sayılır”. (Buxari rəvayət etmişdir).

- Vətən naminə xeyir üzərində əlbir olaraq köməkləşmək vəzifəsindən və tutduğu mövqeyindən asıllı olmayaraq hər bir vətən övladına vacib bir əməldir.

- Hər bir kəs öz vətəninə mənəfi üçün ciddi çalışmalıdır. Vətənin təhlükəsizliyi naminə, ancaq ordunun və ya müəyyən bir qismin çalışması və digərlərinin isə naz-nemət içərisində vətən sərvətlərindən istifadə edərək vətənə qarşı olan məsuliyyətlərini boyunlarından atması vətənpərvərlik deyildir.

- Vətənin kommunal xətlərini, yollarını, binalarını və sərvətlərini qorumaq hər bir kəsin borcudur.

- Şagird və tələbələrdə dinə, vətənə qarşı qeyrət, fədakarlıq, kişilik hissini oyadaraq onlara dərk etdirmək lazımdır ki, vətəndə olan hər bir şey həm onlara, həm də digər vətəndaşa da məxsusdur və buna görə də vətənin müqəddəratı ilə oynamaq icazəli deyildir.

Sonda isə Uca Rəbbimizə dua edərək vətənimizin ayrılmaz parçası olan Qarabağımızı tezliklə bərpa etməkdə, Öz Peyğəmbərinə vətənindən çıxarıldıqdan sonra bir daha o doğma yurduna başı uca daxil etdiyi kimi bizə də bu gözəl hadisəni nəsis etməkdə, o torpaqda namərdlər tərəfindən dağıdılmış Şuşa məscidini, Ağdam məscidini və erməni vəhşiləri tərəfindən dağıdılmış bütün digər məscidləri bərpa etməkdə, orada birlikdə namaz qılmaqda və hamımıza haqq din və doğma vətən üçün həqiqi mənada çalışmaqda yardımçımız olmasını diləyirəm. Əlbəttə ki, Uca Allah hər şeyə qadirdir.

1.3. Məktəblilərin vətənpərvərlik tərbiyəsində fiziki, fizioloji və yaş xüsusiyyətlərinin nəzərə alınması

Ölkəmizdə müstəqillik əldə etdikdən sonra insanın sağlamlığının möhkəmləndirilməsi, xüsusən uşaq və yeniyetmə nəslin fiziki tərbiyəsinin təkmilləşdirilməsi işinə olduqca böyük əhəmiyyət verilmişdir, şərait yaradılmışdır. Möhtərəm prezidentimiz İ.Əliyevin təbirincə desək son bir neçə ildə Azərbaycan idmançılarının müxtəlif beynəlxalq yarışlarda parlaq qələbələr qazanması, ayrı-ayrı idman növləri üzrə beynəlxalq yarışların respublikamızda keçirilməsi artıq ənənə halını almışdır. Voleybolçu qadınların, şahmatçıların, boksçuların, Şərqi Albəyaxa döyüş növləri ustalarının, güləşçilərin və digər idmançıların qazandıqları qələbələr xalqımıza, millətimizə baş ucalığı gətirmiş, onu dünyaya tanıtmışdır.

Sidney olimpiadasında iki qızıl və bir gümüş medal qazanaraq 199 ölkə arasında 34-cü yeri tutmaq Azərbaycan üçün böyük uğurdur. Bütün bunları dövlətçiliyimizin nailiyyəti kimi qiymətləndirmək lazımdır. Uşaq və yeniyetmələr, gənclər öz yaşlı bacı və qardaşlarının idman ənənələrinin ruhunda tərbiyə olunaraq öz fiziki sağlamlıqlarını möhkəmləndirirlər. Milli Olimpiya Komitəsinin sədri, gənclərin himayədarı İlham Əliyevin təşəbbüsü və bilavasitə iştirakı ilə Bakıda tikilmiş MOK-un yeni ofisi paytaxtın olimpiya idman kompleksi, Naxçıvanda, Şəkiddə, Gəncədə inşa edilmiş və artıq istifadəyə verilmiş olimpiya kompleksləri, həmçinin Bərdədə, Qubada və başqa bölgələrdə istifadəyə verilən olimpiya kompleksləri şübhəsiz, uşaq

və yeniyetmələrin, gənclərin fiziki tərbiyəsində mühüm rol oynamaqla dünyaya səs salan güclü və qüdrətli idmançılar hazırlanmasında mühüm rol oynayacaqdır. (14.s53)

Bütün bunlarla yanaşı məktəblərdə də fiziki tərbiyənin təşkilinə böyük əhəmiyyət verilməlidir. Çünki, biz gələcək sağlam, dözümlü, çevik və iradəli böyüməsinə, onların əməyə, vətənə müdafiəsinə hazır olmalarına nail ola bilməsək, onların mənəvi, əqli və estetik tərbiyəsini də istənilən şəkildə, istənilən səviyyədə qura bilmərik. Bu bir həqiqətdir ki, insana ilk növbədə sağlamlıq lazımdır. Buna nail olmaq üçün isə kiçik məktəbyaşlı uşaqların fiziki, fizioloji və yaş xüsusiyyətlərini bilmək çox zərurədir.

Uşaqların yaş, fiziki, fizioloji və yaş xüsusiyyətlərini nəzərə almağın böyük əhəmiyyətini göstərən fransız materialisti J.J.Russo da uşaqları yaş xüsusiyyətlərinə görə dörd dövrə ayırmışdır. Anadan olandan iki yaşa qədər, iki yaşdan on iki yaşa qədər, on iki yaşdan on beş yaşa qədər, on beş yaşdan həddi buluğa qədər. Russo əsas diqqəti uşağın fiziki tərbiyəsinə yönəltməyi məsləhət görürdü. O, ikinci dövrü yuxu dövrü adlandıraraq əsas diqqəti uşağın fiziki tərbiyəsinə verməklə, xarici duyğulardan: Görmə və lamisəni də inkişaf etdirməyi lazım bilirdi.

Böyük rus pedaqoqu K.D. Uşinski özünün pedaqoji fəaliyyəti dövründə uşaqların yaş xüsusiyyətlərini öyrənməyin əhəmiyyətin göstərmiş və tərbiyə prosesində müvəffəqiyyət əldə etmək üçün bu yaş xüsusiyyətlərini nəzərə almağı lazım bilmişdir. O, “İnsan tərbiyə predmetidir” adlı əsərində yazırdı: “Əgər pedaqogika insanı hərtərəfli tərbiyə etmək istəyirsə, o zaman onu hərtərəfli də öyrənməlidir”. O, sözünə davam edərək deyir (42.s46) “Tərbiyəçi insanın həqiqətən nədən ibarət olduğunu, onun aciz və ülviliyini, gündəlik xırda ehtiyac və ali mənəvi tələblərini öyrənməyə çalışmalıdır. Tərbiyəçi insana ailədə, cəmiyyətdə, xalq arasında, adamlar içərisində və öz vicdanı ilə bahəm təkliddə bütün yaşlarında, bütün siniflərdə, bütün hallarda tanınmalıdır.” Uşaqlar haqlı olaraq göstərirdi ki, yalnız belə olduğu təqdirdə müxtəlif tərbiyəvi təsirlərdən düzgün istifadə edilə bilər.

Ümumiyyətlə alimlərin apardığı bir sıra elmi-tədqiqat işləri və qabaqcıl müəllimlərin zəngin təcrübəsi sübut edir ki, uşağın psixi və fiziki inkişafında yaş xüsusiyyətlərini nəzərə almaq təlim-tərbiyə prosesində çox mühüm rol oynayır.

Məlumdur ki, məktəblilərin yaş xüsusiyyətləri dedikdə, onları müxtəlif inkişaf mərhələlərində səciyyələndirən fiziki və mənəvi xüsusiyyətlər nəzərdə tutulur.

Son dövrün pedaqoji mətbuatında və ədəbiyyatında uşaqların aşağıdakı yaş dövrləri müəyyənləşdirilmişdir.

1. Məktəbəqədər dövr (1 yaşdan 7 yaşa qədər)
2. Məktəb dövrü (7 yaşdan 17-18 yaşa qədər)
 - a) Kiçik məktəb yaş dövrü (7 yaşdan 11-12 yaşa qədər)
 - b) Orta məktəb yaş dövrü (11 yaşdan 14-15 yaşa qədər)
 - c) Böyük məktəb yaş dövrü (14 yaşdan 17-18 yaşa qədər)

Məktəblilərin təlim-tərbiyə işinin daha müvəffəqiyyətlə getməsi üçün yaş, fiziki, fizioloji xüsusiyyətləri bilmək çox zəruridir. Belə ki, tərbiyə işlərinin məzmunu və metodikası onların yaş və fiziki, psixoloji xüsusiyyətlərinə görə müəyyənləşdirilir.

Belə ki, məktəbyaşlı şagirdlər I-IV siniflərdə əhatə olunurlar. Buraya 6-7 yaşdan 2-12 yaşa qədər uşaqlar daxildir.

Kiçik məktəbyaşlı şagirdlərin fizioloji və psixoloji xüsusiyyətlərindən danışmadan əvvəl məktəbə yenidən gəlmiş 6-7 yaşlı şagirdlərin təlim-tərbiyəsindəki bəzi çətinliklərdən və onun aradan qaldırılması yollarından bəhs etmək faydalı olardı.

Bu çətinlik hər şeydən əvvəl, uşaqların ailə və bağça şəraitindən çox fərqli olan məktəb şəraitinə, oyun fəaliyyətindən əmək fəaliyyətinə-oxumağa keçməsi ilə əlaqədar olması ilə izah olunur. Məlum məsələdir ki, uşaqların hamısı eyni vaxtda bir cür inkişaf etmir. Onların bir çoxunda əvvəlki diqqətini uzun müddət bir məsələ üzərində cəmləşdirə bilməməsi, özünü yaxşı ələ almağı bacarmaması və s. Bu kimi cəhətlər 6-7 yaşlı uşaqların təlim-tərbiyəsini bir qədər çətinləşdirir. Bu çətinliklərin hamısı həmin dövr üçün təbiidir. Uşaqları yeni məktəb şəraitinə alışdırmaq müəllimdən böyük məharət və ustalıq tələb edir. Bunun üçün müəllim hər bir şagirdin ilk gündən fərdi xüsusiyyətini öyrənib, ona uyğun hərəkət etməlidir. Belə olduqda çətinliklər asanlıqla aradan qaldırıla bilər.

Kiçik məktəb yaşlı uşaqların fizioloji xüsusiyyətlərinə gəldikdə bu yaş dövründə uşaqların əzələ lifləri sürətlə inkişaf edib bərkiyir və əzələlərin qüvvəsi artır. Məhz buna görə də uşaq yaşına uyğun fiziki gərginliyə xeyli dözümlü olmağa başlayır. Bu yaş dövründə uşaqlarda sümükləşmə prosesi sürətlənir. Onurğa sümüyü normal bir əyrilik vəziyyəti alır. Onların boyu orta hesabla ildə 5 sm artmaqla, 115 sm-dən 140 sm-ə qədər, çəkiləri isə 21kq-dan 33kq-a qədər artır. (37.s73)

Bu yaş dövrünün uşaqları hərəkətə çox meyl göstərirlər. Bu hər şeydən əvvəl əzələlərin çox sürətli inkişafı və bərkiməyə başlaması ilə əlaqədardır. Ona görə bu yaşda olan uşaqlar hərəkət etməkdən çox xoşlanırlar. Məktəblilərin belə bir xüsusiyyətinə bələd olmayan müəllim və valideynlər bəzən onun mühəttərlikliyinin səbəbini “nadinclikdə” görürlər. Halbuki “nadinclik” deyil, orqanizmin təbii tələbatı uşağı müxtəlif hərəkətlər etməyə vadar edir. Məktəbə yeni gəlmiş uşağı hərəkətdən, hərəkətli oyunlardan məhrum etməyə çalışmaq-onların inkişafının qarşısını almaq deməkdir. Buradan irəli gələn pedaqoji tələb ondan ibarətdir ki, kiçik məktəbyaşlı məktəb şagirdlərini, xüsusən I-II sinif şagirdlərini 45 dəqiqə sürən dərs müddətində tamam hərəkətsiz vəziyyətdə oturmaq olmaz, çünki belə bir vəziyyət uşaqları tez yorar, dərsdə diqqətsizlik əmələ gətirər.

Kiçik məktəbyaşlı şagirdlərin fiziki xüsusiyyətlərindən biri də baş beynin həm çəki, həm quruluş etibarını ilə sürətlə inkişaf etməsidir. Uşağın beyninin çəkisi 7 yaşda orta hesabla 1280 q, 9 yaşda 1350 q, 12 yaşda 1400 q-a qədər olur. Bu da zehni fəaliyyət üçün əlverişli şərait yaradır. Beləliklə, uşaq ibtidai məktəbdə olduğu dövrdə onun əzələləri möhkəmlənir, fiziki qüvvələri artır.

Kiçik məktəbyaşlı şagirdlərin psixi inkişafına gəldikdə, onlarda iradi diqqət nisbətən zəif və az inkişaf edir. Onlar uzun müddət diqqətlərini toplamaqda çətinlik çəkirlər. Həmçinin bu yaşda olan uşaqlar diqqətlərini iki iş üzərində bölə bilmirlər. (Məsələn, yaza-yaza danışmaq, oxuyarkən başqasına cavab vermək və s.) Şagirdlərin diqqətini təlim işi üzərində saxlamaq, daha doğrusu, yormamaq üçün dərsdə məşğələləri növbə növlərinə etmək lazımdır. K.D.Uşinski yazırdı: “Uşaq oxumaqdan yorulmuş, onun diqqəti zəifləmiş, davranışı qavrayışı dayanmışdırsa, yarımca onu

yazmağa, şəkil çəkməyə, hesablamağa, nəğmə oxumağa vadar edin, təkrar oxuyu qayıtdıqda o, yenidən başa düşər və diqqətli olar.” (10.s135)

Uşaqların diqqəti onların marağı ilə də çox əlaqədardır. Məlumdur ki, maraq diqqətin güclənməsinə səbəb olur. Bu yaşda olan uşaqlar müxtəlif məsələlərlə, ilk növbədə, məktəb həyatı ilə, dərslə, biliklə vərdişlər almaqla, yoldaşları və müəllimlərlə maraqlanırlar. Çox vaxt yeni məlumatlar almaq üçün “nə üçün”, “nədən ötrü” sualları ilə valideynlərinə müraciət edirlər. Şagirdlərin bu cür suallarını cavabsız qoymaq olmaz. Bu suallara onlara başa düşəcəyi şəkildə cavab vermək onlardakı öyrənmək həvəsini daha da artırır.

Kiçik məktəbyaşlı şagirdlərdə mexaniki hafizə qüvvətli olsada, biliyin yadda saxlanması yalnız mexaniki yolla deyil, həm də məntiqi yolla olur. Həmin xüsusiyyəti nəzərə alaraq, bu dövrdə uşağın hafizəsini biliklərlə zənginləşdirmək və ona həmişəlik lazım olan biliklər verilməlidir.

Müvəffəqiyyətlə və uzun müddət yadda saxlamayı bir neçə əsas şərti vardır. Onlardan biri qarşıya məqsəd qoymaqdır. Qarşıya məqsəd qoyduqda material sürətlə öyrənilir, möhkəm yadda qalır.

İkinci şərt, öyrəniləcək materialın müqayisə edilməsidir.

Yaddasaxlamanın davamlılığında plan tərtib etməyin də böyük əhəmiyyəti vardır. Alimlərin tədqiqatları göstərmişdir ki, plansız öyrənilən materialın 43.2%-i yaddan çıxır.

Yadda saxlamanın məhsuldarlığında təkrarın düzgün təşkil edilməsi və biliklərin təcrübə tətbiqi də mühüm rol oynayır. Bu yaş dövrünü səciyyələndirən xüsusiyyətlərdən biri də onlarda təfəkkürün inkişafıdır. Məktəb yaş dövründə uşaqlarda təfəkkürün inkişafı üçün daha geniş imkan yaranır. Kiçik məktəbyaşlı uşaqlar təfəkkürün bir sıra xüsusiyyətlərinə görə sonrakı yaş dövrlərindən fərqlənirlər. (33.s209)

Məktəbyaşlı uşaqların təfəkküründə konkret və emosianallıq hələ də geniş yer tutur. Kiçik yaşlı şagirdlər müxtəlif müqayisələr, sadə şəkildə ümumiləşdirilmələr aparmağa və nəticələr çıxarmağa, məsələ həll etməyə, bir sözlə düşünməyə qabildirlər. Lakin, bilik ehtiyatı və təcrübələri az olduğu üçün uşaqlarda hələ təfəkkür

ehtiyatı məhduddur. Məktəbyaşlı uşaqların get-gedə təsəvvür dairəsi genişlənir, bilik və təcrübələri artır. Onlar mürəkkəb məsələlər üzrə müqayisələr aparıb, ümümləşdirilmələr aparırlar. Bu yaşda təfəkkürlə birlikdə uşağın nitqi də inkişaf edir. Onların bilik ehtiyacları artdıqca, lüğətləri genişlənir və zənginləşir.

Məktəbyaşlı uşaqların mənimsədikləri və onlarda əmələ gələn fikirləri nitq vasitəsilə ifadə etməkdə bəzən çətinlik çəkirlər. Məktəbin vəzifəsi bu nitq formalarına yiyələnməkdə uşağa kömək etməkdir.

Müəyyən yaş dövründə olan uşaqların psixi xüsusiyyətlərindən biri də onlarda iradənin inkişafıdır. 7 yaşlı uşaqların iradəsi hələ yenicə inkişaf etməyə başlayır. Onların arzuları şüurlu olmur. Bu arzu və istəklər onlarda əmələ gələn ehtiyaclar nəticəsində baş verir. Bu yaşda uşaqlar təsirə tez qapılırlar. Yaşlıların tapşırıqlarını icra etməyə çalışırlar. Məhz, ona görə də tərbiyə məqsədilə uşaqlara verilən tələblər mücərrəd şəkildə deyil, konkret şəkildə olmalıdır. Məsələn, məktəbdaxili intizam qaydasına dair verilmiş tələbin nümunəsi əvvəlcə tərbiyəçi və müəllim tərəfindən göstərməli, sonra isə icrası və təkrar edilməsi tələb olunmalıdır. Uşaqlar çox zaman onları əhatə edənləri, xüsusən ata-analarını müəllim və yoldaşlarını təqlid edirlər. Belə bir xüsusiyyəti nəzərə alaraq, müəllim və valideynlər öz hərəkətləri ilə nümunə olmalıdırlar.

Bu yaş dövründə uşaqların bədənləri kamilləşməyə doğru sürətlə inkişaf edir. Həmin dövrün əvvəlində bədən təcridən, sonra isə daha intensiv şəkildə boy atır. Bu yaşda orqanizmin böyüməsinə daha çox enerji sərf olunduğu üçün şagirdlər fiziki məşğələ zamanı tez yorula bilirlər. Odur ki, müəllim dərstdə fizioloji yorğunluğa xüsusi fikir verməlidir. Fiziki hərəkətlərlə fəal məşğul olan uşaqlarda skelet və əzələlərin inkişafı ilə əlaqədar olaraq, döş qəfəsi də formalaşır. Döş qəfəsini yanlardan əhatə edən qabırğaların, qabırğa arası əzələlərin və diafraqma əzələlərini inkişaf edib möhkəmlənməsi məktəblilərdə tənəffüsün də inkişafına səbəb olur. 10-12 yaşlarında döş qəfəsi uzununa, sonra isə həm də eninə inkişaf edir. Bu da döş qəfəsində yerləşən ürək və ağciyərlər kimi orqanların yaxşı fəaliyyəti üçün şərait yaradır. (30.s157)

Aparılmış müşahidələr göstərir ki, şagirdlərdə qeyri-normal döş qəfəsinin əmələ gəlməsi fiziki hərəkətlərlə məşğul olmaması və qamətini düzgün saxlamaması ilə bağlıdır. Ümumiyyətlə, kiçikyaşlı məktəblilərin fiziki inkişafı fiziki hərəkətlərin icrasından çox asılıdır. Demək, bu həqiqətən şagirdlərə çatdırılması olduqca vacibdir.

Vətənpərvərlik tərbiyəsinin şagirdlərə çatdırılmasında fiziki tərbiyənin əhəmiyyəti: Vaxtilə Aristotel fiziki hərəkətlərin insan həyatı üçün əhəmiyyətindən danışarkən göstərmişdir ki, heç bir şey insanı bədənini uzun sürən fiziki hərəkətsizlik qədər sarsıda bilməz.

Demək, fiziki hərəkətlər elə bir sağlamlaşdırıcı təsirə malikdir ki, bu qüvvənin vasitəsilə insan orqanizmini təkmilləşdirmək, möhkəmləndirmək və beləliklə də onun uzun ömür sürməsinə və səmərəli əmək sərf edə bilməsinə şərait yaratmaq mümkündür. Tibb alimləri müəyyən etmişlər ki, bizim beynimiz, mədəmiz və ciyərlərimiz insanı orta hesabla 120-150 il yaşatmaq iqtidarına malikdir. Əksər hallarda bu hallardan məhrum edən onun ürəyi olur.

Ürəyin bu qüsurunun fiziki hərəkətlər vasitəsilə aradan qaldırılmasının mümkünlüyü də artıq sübut edilmişdir. Şüurlu sürətdə məşq etməklə ürək əzələlərinin fəaliyyətini qat-qat artırmaq və beləliklə, insanın əmək qabiliyyətini yüksəltmək, ömrünü uzatmaq mümkündür.

Görkəmli Çex pedaqoqu Y.A.Kamenski insanların əmək fəaliyyətinə hazırlanmasında fiziki hərəkətlərin rolundan danışaraq qeyd edirdi ki, bizim böyük işlər görməyimiz üçün həyatımızın çatışmamasına özümüz müqəssirik. Çox zaman onu yavaş-yavaş məhv edirik, buna görə də həyatımız öz təbii sonundan daha əvvəl dayanmalıdır.

İnsan çox yaşayıb, çox işlər görə bilər. Lakin insan öz sağlamlığı qeydinə lazımınca qalmaqda, fiziki hərəkətlər vasitəsilə bədəni möhkəmləndirmədiyini üçün, onun ömrü qısalır və yaradıcılıq planlarını tamamlaya bilmir, əmək qabiliyyəti vaxtından əvvəl itirilir.

Fiziki hərəkətlər uşaqların zehni inkişafına da güclü təsir göstərir. Fiziki hərəkətlərin zehni qüvvələrə təsirindən danışarkən, işin əsas iki başlıca cəhətlərinə fikir vermək lazımdır:

1. İcra edilən fiziki hərəkətlərin bütövlükdə orqanizmin gümrahlığına təsir edib, sinir sistemini, beynin inkişafını yaxşılaşdırır ki, bu da şagirdlərdə zehni inkişafa əsas zəmin yaradır.

2. İcra edilən hər bir fiziki hərəkətin qaydaları və texnikası şagirdləri ciddi sürətdə düşünməyə və axtarışlar aparmağa məcbur etməklə, onlarda zehni qüvvələrin inkişafını artırır.

Fiziki tərbiyəsi və idman məşğələlərində şagirdlər yeri yir, qaçır, tullanır, əllərini, boyunlarını, gövdələrini və qıçlarını hərəkət etdirirlər. Bütün bu fiziki hərəkət növləri skelet əzələlərinə təsir edərək, onların intensiv işləməsinə, tənəffüsün və qan dövranının daha yaxşı fəaliyyət göstərməsinə səbəb olur ki, onun da nəticəsində sinir hüceyrələri və beyin qida maddələri də oksigenlə yaxşı təmin olunur. Bu isə zehni inkişaf üçün əsas şərtlərdəndir. Məlumdur ki, fiziki cəhətdən sağlam olmayan, fiziki hərəkətlərə əhəmiyyət verməyən uşaqlar təlimdə geridə qalırlar. Bədəncə zəif inkişaf etmiş və xəstə uşaqların yaddaşları zəif olur, diqqətləri tez yorulur.

Məktəblilərdə əmələ gələn zehni yorğunluğun fiziki hərəkətlər vasitəsilə aradan qaldırılması da zehni inkişaf üçün əsas vasitələrdəndir. Şagirdləri zehni yorğunluqdan azad etmək üçün 4-5 sərbəst gimnastika hərəkətləri, əyləncəli oyunlar, az gərginlik tələb yarış xarakterli hərəkətlər, rəqs hərəkətləri və gəzintilər çox faydalıdır. Çünki, bu fiziki hərəkətlərin orqanizmə göstərdiyi emosional təsir nəticəsində uşaqlarda əhval-ruhiyyə yaxşılaşır, orqanizmdə qan dövranı və maddələr mübadiləsi qaydaya düşür ki, bunun da nəticəsində beynin yorğun mərkəzləri səmərəli şəkildə istirahət etməyə imkan tapır. Bu cür hərəkətlər və onların növləri çoxdur. Məsələn, diqqəti cəlb edici hərəkətlər: Bir sıra qabaqcıl sinif müəllimləri bu hərəkət növlərindən dərsin əvvəlində, şagirdlərin diqqətini əsas məsələyə yönəltmək məqsədilə istifadə edirlər. Müəllim bir-iki kompleks hərəkəti bir dəfə şifahi olaraq izah edir. Məsələn, bir sayında qabağa bir addım atmaq, ikidə ayaqları birləşdirmək, üçdə əlləri qabağa aparmaq, dördə oturmaq, beşdə durmaq və əlləri aşağı endirmək.

Bu kompleks hərəkətlərin izahına şagirdlər diqqətlə qulaq asmalı və hərəkətləri müəllimin sayı üzrə ardıcıl olaraq yerinə yetirməlidirlər. Onlar hansı sayda hansı hərəkəti yerinə yetirmək lazım olduğunu yadda saxlamalıdırlar. (38.s67)

Ümumiyyətlə kiçikyaşlı məktəblilər icra etdikləri bir sıra fiziki hərəkətlərin mənası, onun əməli və tətbiqi əhəmiyyəti haqqında həmişə düşünür, mühakimə yürüdür və bu hərəkətləri dərslərdə öyrəndikləri elmi-nəzəri biliklərlə əlaqələndirməyə çalışırlar. Məsələn, uşaqların təbiətşünaslıqdan öyrəndikləri tənəffüs və ürək haqqında, onun iş prinsipi haqqında biliklərini praktikada müşahidə etmək üçün bədən tərbiyəsi məşğələsində imkan yaranır. Müəllim fiziki hərəkətlərlə uyğun olaraq ürək vurğularının və tənəffüsün necə sürətləndiyini müşahidə etmək üçün şərait yaradır və onlara nəbzi tutmaq, ürək səslərinə qulaq asmaq, tənəffüs hərəkətlərini saymaq qaydalarını öyrədir. Dərsin başlanğıcında şagirdlər ürək vurğularını müəyyən edirlər. Sonra onlar yeriyir, qaçır, yaxud gimnastika hərəkətlərində olurlar. Hərəkət dayandırılan kimi ürəyin işini bir daha yoxlayırlar. Alınmış nəticəni əvvəlki nəticə ilə müqayisə edirlər. Fiziki iş zamanı ürək vurğularının və tənəffüsün bu cür sürətlənməsinə səbəb nə olmuşdur? Bu sualın cavabın müəllim şagirdlərin qarşısında problem şəklində qoyur və düzgün cavab tələb edir. Şagirdlər bilirlər ki, ürək hər dəfə yığıldıqda damarlara orta hesabla 70 kub sm qan vurur. Ürəyin bir dəqiqədə orta hesabla 70 dəfə vurduğunu da şagirdlər bilirlər. Bir dəqiqədə icra edilən fiziki iş zamanı ürək vurğularının neçə dəfə və ürəkdən vurulan qanın nə qədər artdığını şagirdlər riyazi hesablamalar yolu ilə tapmağa çalışırlar. Bu isə onlarda zehni fəaliyyətin güclənməsinə səbəb olur.

Fiziki hərəkətlərin əxlaqi hisslərə təsiri olduqca qüvvətlidir. Belə ki, müasir nəsil milli mənlilik, müstəqillik, milli dövlətçilik, vətənpərvərlik, igidlik, cəsurluq və s. ruhda tərbiyəsində fiziki hərəkətlərin, şagirdlərin fiziki tərbiyəsinin özünəməxsus yeri və rolu vardır.

Gənc nəsildə əxlaqi hisslərin inkişaf etdirilməsində bədən tərbiyəsi, idman məşğələlərində tətbiq edilən fiziki hərəkətlərin rolu və təsir qüvvələri böyükdür.

Bədən tərbiyəsi məşğələlərində müəllim şagirdləri öz səhhəti və fiziki inkişafı qayğısına qalmaq lüzumunu dərk etmələrinə nail olur. Şagirdlər başa düşürlər ki,

faydalı əməyə, cəmiyyətin mənafeyi naminə işləməyə və vətəni müdafiə etməyə hazırlaşmaq üçün, mütləq fiziki hərəkətlərlə məşğul olduqda şagirdlərdə qətilik, cəsərət, dəyanət, qorxmazlıq və.s. kimi iradi keyfiyyətlər formalaşır və möhkəmlənir.

Məsələn: vətənpərvərlik nədir? Öz vətənini sevmək. Vətəni sevmək isə o deməkdir ki, onun müdafiəsinə həmişə hazır olmaq. Bəs, o bu hazırlığın özü nədən ibarətdir? Sualın cavabını müəllim izah etməlidir. Vətəni müdafiə işinə hazır olmaq o deməkdir ki, gərək bədəni sağlam, möhkəm, bütün əzələrin normal iş qabiliyyətinə malik olsun, yeriməyi, qaçmağı, tullanmağı, cism atmağı, maneələrdən keçməyi, dırmanmağı, aşmağı və s. kimi təbii hərəkət növlərini yaxşı bacarasan, güclü, diribaş, çevik, qorxmaz və cəsur olasan. Qarabağ müharibəsi yüzlərlə vətənpərvər övladlarımız məhz bu keyfiyyətlərə malik olduqları üçün qəhrəmanlıqlar göstərmişlər.

Ümumiyyətlə idman oyunları üzrə hərəkətləri mənimsəmə prosesində şagirdlər öz hərəkətlərini cilalamaq, idarə edə bilmək, özünə qarşı tələbkar, yoldaşa qarşı nəzakətli olmaq kimi əxlaqi hisslər qazanırlar. “Yoldaşı xilas etməklə qaçın” adlı mütəhərrik oyuna nəzərə salaq. Şagirdlər iki komandaya ayrılır. Hər komandaya aid olan on ədəd bayraq olur. Müəllimin işarəsi ilə hər iki komandanın oyunçuları qaçaraq “rəqib” komandanın meydançasına daxil olur, onların bayraqlarından öz tərəflərinə gətirməyə çalışırlar. “Rəqib” meydançada vurulmuş oyunçu vurulduğu yerdə dayanmalıdır. Onu, öz yoldaşları ona toxunmaqla xilas edə bilirlər.

Göründüyü kimi bu oyunda yoldaşı xilas etmək yurdunu (meydançasını) və bayrağını müdafiə etmək hissləri çox ciddi qarşıya qoyulur.

Bundan əlavə gözəl idman geyimi, təmiz idman salonu, səliqəli idman meydançası və düzgün icra edilən fiziki hərəkətlər-estetik hisslərin tərbiyə edilməsində gözəl vasitədir.

Fiziki hərəkətlərin təsiri ilə insan bədəni ahəngdar şəkildə inkişaf edir, gözəl bədən quruluşu, qamət yaranır, hərəkətlər zərif, çevik və inamlı olur. Bu sağlamlıq və gözəllik insana daxil həzz verir.

Bütün fiziki hərəkətlər şagirdlərin bədəninə tədricən təsir edərək onların sağlamlığını artırır. Sıra təlimi hərəkətləri öyrədildikdən şagirdlər bədəni düzgün

saxlamaq, addımları ritmə uyğunlaşdırmaq, addımların tempini artırıb-azaltmağı və nəhayət gözəl, rəvan yeriməyi mənimsəyirlər

Gimnastika ağacları, qantellər, doldurulmuş toplar, hoppanma ipləri və s. əzələ qruplarına təsir edərək, bədəni gözəl formaya, yaraşığa salır.

Fiziki tərbiyəsi məşğələlərində ayrı-ayrı rəqs hərəkətlərini və bütövlükdə rəqslərin musiqi, mahnı sədaları altında verilməsi, oğlanları və qızları ikilikdə və kollektiv şəkildə rəqsə alışdırır, onlarda musiqini, incəsənəti dərinlən hiss etmək və özlərində bütün kobud və yöndəmsiz hərəkətlərdən azad etmək bacarığı yaradır. (44.s141)

Gimnastika, bəşəriyyətin min illərdən bəri məlum olan sağlamlıq və fiziki tərbiyəsi vasitəsidir. Fiziki hərəkətlərin bu növü müəyyən təlim vasitəsi kimi qədim Çində və Hindistanda meydana çıxmış və qədim Yunanıstanda eramızdan V əsr əvvəl inkişaf etməyə, yayılmağa başlamışdır. “Gimnastika” sözü yunanca “gimnos” sözündən əmələ gəlmişdir ki, bu da “çılpaq” deməkdir. Deməli bu hərəkətlərin xüsusi geyimdə icra edilməsi vacibdir.

Gimnastika tükənməz qüvvət, gümrəhlik və sağlamlıq mənbəyidir. Zehni iş görə, oturaq həyat təzi keçirən adamlar üçün gimnastikanın əhəmiyyəti daha böyükdür. Çünki belə hallarda qan dövranı pozulur, qarın boşluğunda və aşağı ətraflarda qan durğunluğu əmələ gəlir ki, bunun da nəticəsində “qozbellik”, “babasil” xəstəlikləri və qıçlarda vena damarlarının şişkinləşməsi kimi xoşagəlməz hallar baş verir. Şagirdlərdə baş verə biləcək bu cür xoşagəlməz halların, eləcə də “hipodinamiyanın” (az hərəkətlilik) qarşısını almaq üçün bədən tərbiyəsi məşğələlərində, səhər gimnastikasında, məşğələyə qədər gimnastikada, bədən tərbiyəsi dəqiqəsində, böyük tənəffüslərdə və s. tədbirlər zamanı edilən gimnastika hərəkətlərinin əhəmiyyəti misilsizdir.

Doldurulmuş toplarla edilən hazırlıq hərəkətləri əllərin, barmaqların tutma qabiliyyətini artırır, uşaqlarda əşyalarla hərəkət etməyə vərdis yaradır və onlarda əzələ qüvvəsinin artmasına kömək edir.

Akrobatik hərəkətlər qabağa, geriyə, yanlara mayallaq aşmaq, hoppanmaqla mayallaq aşmaq, qaçaraq mayallaq aşmaq, yerində və iki-üç qaçmaqla tullanmaq, ip

üzərindən qabağa mayallaq aşmaq kimi akrobatik hərəkətlər, əzələlərdə, oynaq və toxumalarda hiss etmə qabiliyyətini qüvvətləndirir. Akrobatik hərəkətlər birinci növbədə əsəb sistemini, xüsusən müvazinət mərkəzi olan vestibulyar aparatın və beyinciyin möhkəmlənməsinə səbəb olur. (17s123)

Əzələlərdə mərkəzi sinir sistemi arasında nəql olunma hissiyatı yaxşılaşır və s. Yüngül atletika və orqanizmin inkişafına güclü təsir göstərir. Belə ki, yüngül atletikaya daxil olan yeriş, yuxarı, aşağı ətraf əzələlərinə, həm də gövdə əzələlərinə eyni dərəcədə təsir göstərməklə bütövlükdə bədənin ahəngdar inkişafına səbəb olur.

Asta, böyük addımlarla və cəld yeriş zamanı bədən həmişə normal vəziyyətdə olduğu üçün qamətin inkişafı yaxşılaşır, yeriş zamanı əzələlər gərginləşdiyinə görə orqanizmdə qazlar və maddələr mübadiləsi normal gedir, tənəffüs sərbəst alınır- verilir, qaçış zamanı damarlarda qanın cərəyanı və enerjinin sərf olunması tədricən yüksəlir ki, bu da tez yorulmanın qarşısını alır. Yeriş zamanı şagirdlər tənəffüsü burundan etməyə daha yaxşı imkan tapdıqları üçün, bu onlarda tənəffüs orqanlarının, mühafizə olunmasına, möhkəmlənməsinə kömək edir.

Yuxarı sinif şagirdlərinin inkişafında, fiziki tərbiyəsində basketbol, voleybol, əl topu kimi idman oyunları onların sağlamlığı və fiziki inkişafı üçün çox faydalıdır. Belə ki, bu oyunların hərəkət ünsürləri bir-birilə çox yaxındır. Məsələn, voleybol oyunları onların sağlamlığı və fiziki inkişafı üçün çox faydalıdır. Voleybol oyununda topun sağ və sol əllə kəsilməsi və top kəsmək üçün təkən verir, tullanmaq lazım gəlməsi, qolların, çiyinin, qurşağın və aşağı ətraf əzələlərinin daha qüvvətli inkişaf etməsinə səbəb olur. Ürək-damar sisteminin və tənəffüsün işinə yaxşı təsir göstərir və şagirdlər tərəfindən sevilir.

Vətənpərvərlik insanda fədakarlıq, qəhrəmanlıq və məğlubedilməzlik hissi yaradır: Çağırışaqədərki hazırlıq gənc əsgər hazırlığının ilkin mərhələsi olduğu kimi, məktəb və məktəbdənkənar müəssisələrdə aparılan vətənpərvərlik tərbiyəsi işi də bu mərhələlərin başlanğıcıdır. Qeyd edək ki, çağırışaqədərki hazırlıq Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanlarına, Azərbaycan Respublikasının Təhsil Qanununa, “Hərbi xidmətə çağırışın əsasları haqqında” qanuna, Nazirlər Kabinetinin qərarlarına və digər

normativ hüquq aktlarına əsasən həyata keçirilir. Çağırışa qədərki hazırlıq gənclərin Silahlı Qüvvələrdə xidmətə çağırış qabağı hazırlığının ilkin mərhələsi hesab olunur. (39.s236)

Azərbaycan Respublikasının müdafiəsi üçün orduya çağırılan hər bir gənc hərbi hazırlığın gedişi prosesində Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasını, Respublika Silahlı Qüvvələrinin vəzifələrini, xüsusiyyət və əhəmiyyətini, hərbi qulluğun hər bir vətəndaşın müqəddəs borcu olduğunu dərk etməlidir. Gənclər hərbi andın tələblərini, hərbi nizamnamələri öyrənir, hərbi hissənin silah və sursatları, hərbi texnikası, şəxsi heyətin müxtəlif şəraitlərdə yerləşdirilməsi və sosial məişət tərzi ilə tanış olur. Eyni zamanda qulluq etmiş gənc əsgərin hazırlığı həcmində nəzəri hərbi biliklərə və praktik vərdişlərə yiyələnir, mülki müdafiənin əsaslarını, təbii və texnogen xarakterli fəvqəladə halların nəticələrindən, mühafizə və kütləvi qırğın silahlarının törətdiyi fəsadlardan mühafizə olunma üsullarını öyrənir.

Çağırışa qədərki hazırlıq dövlət və ya özəl olmasından asılı olmayaraq bütün orta ümumtəhsil məktəblərində, gimnaziyalarda, liseylərdə, texniki peşə məktəblərində, peşə liseylərində, orta ixtisas məktəblərində (texnikum, kollec) dövlət əhəmiyyətli bir fənn kimi hərbi rəhbər tərəfindən tədris olunur. Bu fənn on bir təlim istiqamətindən ibarət olmaqla özünün fəndaxili və fənlərarası inteqrativliyi ilə başqa fənlərdən fərqlənir. Fənn tam orta təhsil səviyyəsində X-XI siniflərində tədris edilir. Lakin həyati bacarıqları formalaşdıran bir çox mövzular aşağı siniflərdə tədris edilən həyat bilgisi fənni vasitəsilə ilkin biliklər kimi şagirdlərə aşılır. Ümumiyyətlə, bu fənnin bir vəsait kimi məzmun seçimi və ardıcılığı onun tədrisinin vacibliyini özündə əks etdirir. İbtidai və ümumi orta təhsil səviyyəsində tədris olunan həyat bilgisi fənninin adından da göründüyü kimi həyati əhəmiyyəti çox böyükdür. Çünki X-XI siniflərdə tədris olunan çağırışa qədərki hazırlıq fənninin elementləri aşağı siniflərdə (I-VI) bu fənnin köməyiylə şagirdlərdə müəyyən bilik və bacarıqlar formalaşdırır. Belə ki, bütün növ fəvqəladə hadisələr (suda boğulma, donvurma, ildırım vurması, zəlzələ, sel və daşqın, torpaq sürüşməsi, yanğın, radiaktiv çirklənmə, elektrik vurması, terror və s.) zamanı davranış qaydaları, özünə və ətrafdakılara ilk yardım, bu zaman aidiyyəti qurumlarla əlaqənin yaradılması, təhlükəsizliyin təmin olunması və s. kimi

bilik və bacarıqların formalaşdırılması şagirdləri aşağı siniflərdən həyata hazırlamış olur.

Şagirdlərə uşaq və yeniyetmə yaşlarında yuxarıda göstərilən fənlər vasitəsilə verilən bilik və bacarıqların möhkəmlənməsini, ardıcılığını və praktikliyini təmin etmək məqsədilə yay tətilləri dövründə on günlük vətənpərvərlik düşərgələrinin təşkili bu gün qarşıda duran əsas məqsədlərdən biridir. Bu düşərgələrin təşkili üçün İsrail dövlətində QADNA təşkilatının təcrübəsinin öyrənilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edə bilər. Keçmiş Sovetlər Birliyində bu sahədə dövlət tərəfindən xüsusi plan əsasında müxtəlif tədbirlər həyata keçirilirdi. Sovetlər Birliyinin dağılması və respublikaların müstəqillik qazanması ilə yanaşı bir neçə keçmiş Sovet Respublikası kimi Azərbaycanın da qarşısında kökü dərinliklərə gedən həlli çətin problemlər yaradıb, qoyub getmişdir. Bu problemləri yaradan mənfur siyasətçilər onların işləmə mexanizmini də işləmiş və ardıcıl tədbirlər həyata keçirmişlər. (31.52)

Azərbaycan xalqı əvvəlki dövrlərdə olduğu kimi 1988-1991-ci illərdə də məlum bu və ya digər münaqişələr ucbatından ağır itkilərə məruz qalmışlar. Lakin bu dəfə görkəmli şəxsiyyətlərin aradan götürmə, etnik münaqişə, daxili çəkişmə və bu kimi problemləri Ulu öndər Heydər Əliyev başda olmaqla xalqımızın qəhrəman övladlarının səyi nəticəsində axıra qədər öz işini görə bilmədi. Dünya siyasətçiləri arasında adı çəkilən hərbi və siyasi xadim Azərbaycan xalqının qəhrəman oğlu Heydər Əliyev bizə-Azərbaycan xalqına inkişaf və möhkəmlənmənin yollarını göstərdi. O, demişdir: “Hər bir sahədə güclü olmaq lazımdır ki, səninlə hesablaşsınlar”. Ulu Öndər əvvəllər olduğu kimi elə ikinci qayıdışında da hər tərəfli potensial güc olan gəncliyə daim yüksək önəm vermiş, onun inkişafına dövlət qayğısını heç bir zaman əsirgəməmiş, gələcəyin mümkün gücü sayılan 13-18 yaşlı gənclərin hazırlığının planlaşdırılması və həyata keçirilməsini qarşımıza məqsəd qoymuşdur.

İnkişaf etmiş dünya ölkələrinin daxili və xarici siyasətlərinə nəzər salsaq görürük ki, onlar ölkə daxili və ölkə xarici hər hansı bir planı həyata keçirərkən hərbi müdaxiləni ən son variant kimi təqdim etsələr də, bu mərhələyə əhalinin və ordunun ideoloji və psixoloji hazırlığını əsas tutur. Elə bu baxımdan əhalinin bütün

təbəqəsinin hər tərəfli hazır olması müstəqil Azərbaycan dövlətinin siyasətinin bütün dövrlərdə əsasını təşkil etmişdir. Baş vermiş hadisələrə nəzər salsaq, bəzən gənclərin aldadılaraq qanundan kənar hərəkətlərə təhrik olunmasının asan iş kimi həyata keçirilməsinin şahidi oluruq. Təhsil müəssisələrində, idarə və təşkilatlarda onların özəl və ya dövlət təşkilatı olmalarına baxmayaraq, müxtəlif şəraitlərdə düzgün qərar qəbul etmələri məqsədilə vətənpərvərlik, ibtidai hərbi hazırlıq, mülki müdafiə və tibbi yardım üzrə hazırlanmaları ən vacib məsələlərdən biridir. Bu kimi tədbirlərin həyata keçirilməsi insan həyatının 13-18 yaş ərəfəsində daha məqsədəuyğundur, çünki bu yaş dövründə gənclərdə özlərini dərk etmədə pis və yaxud yaxşı istiqamətdə yönəlmə ehtimalı daha böyükdür. Gənclərin vətənpərvərlik tərbiyəsinin təşkili məqsədilə yay tətillərində təlim-istirahət düşərgələrinin təşkili bu işin mükəmməl davamı ola bilər. (35. s. 53)

Gənclərin vətənpərvərlik tərbiyəsi haqqında məşhur rus pedaqoqu Baranov belə bir fikir irəli sürmüşdür: qloballaşma, informasiya bolluğu və s. bizi gənclərin tərbiyəsi üzrə gecikmədən və düşünülmüş qərarlar qəbul etməyə vadar edir. Yeniyetmələrin böyük bir hissəsi şəhər mühitində, bir hissəsi isə rayon, qəsəbə və kənd mühitində yaşayır və inkişaf edir. Şəhər mühitində yaşayan yeniyetmə gəncləri daim nəzarət altında saxlamaq qeyri-mümkün olduğu üçün onlar bir çox hallarda nə zaman nə işlə məşğul olacaqlarına özləri qərar verirdilər. Buradan hasil olacaq mümkün nəticələri proqnozlaşdırmaq heç də çətin deyil. Rayon, qəsəbə, kənd şəraitində isə yeniyetmələrin valideyn, müəllim, böyüklər və biri-birini yaxından tanıyan əhalinin daim nəzarətində olması onların müstəqil qərar qəbul etmələrinə mənfi təsirini göstərir və burada da mümkün nəticələri proqnozlaşdırmaq heç də çətin deyil deyil. Belə qənaətə gəlmək olar ki, yeniyetmə gənclərin həyat fəaliyyəti daim planlaşdırılmalı və təşkil edilməlidir. Eyni zamanda bu işlərin təşkilində onların müstəqillikləri, azadlıqları və yaş dövrünə uyğun bütün həyat fəaliyyətləri dövlətin, sağlam gəncliyin təlim-tərbiyə məqsədlərini hədəf tutmaqla həyata keçirilməlidir.

Ölkəmizdə sovet hökuməti dönməndə müəyyən simvolik adlar altında fəaliyyət göstərən pioner düşərgələri yadımıza salsaq, bu sahədə müəyyən təcrübəmizin olduğu ortaya çıxacaq. Bu cür düşərgələr Bakı şəhərinin dənizkənarı

yaşayış məntəqələrində yerləşən xüsusi təlim mərkəzlərilə yanaşı, müxtəlif rayonlarda qurulan çadır şəhərciklərində də təşkil olunurdu. Hal-hazırda belə təlim-istirahət düşərgələri Daxili İşlər Nazirliyi, Gənclər və İdman Nazirliyi tərəfindən təşkil olunur. Yeniyetmə gənclərin vətənpərvərlik tərbiyəsinə xidmət edəcək bu cür mühüm tədbirin plan və proqramların yeni təhsil sistemində uyğun işlənilib hazırlanması Təhsil Nazirliyinin, Təhsil Problemlər İnstitutunun və Çağırışa qədərki Hazırlıq fənninin tədrisinin təşkilinə cavabdeh olan başqa əlaqədar qurumlarla birgə işlənilib hazırlanması vacibdir. Bir mütəxəssis kimi bildirmək istəyirəm ki, bu düşərgələr əyləncəli tədbirlər, müxəlif yarışlar, gəzintilər və digər tədbirlərlə öz işini başa vurmamalıdır. Burada iş yeniyetmələrin yaş qruplarına uyğun toplanması, sağlamlıq əsas olmaqla onlar haqqında sənədlərin yığılması, yerlərdə mühafizənin və qidalanmanın təşkili, yaş qruplarına uyğun istirahət-təlim proqramının işlənilib hazırlanması, düşərgələri idarə edəcək kadrların seçilməsi, xüsusi geyim formasının təsis edilməsindən ibarət olmalıdır. İstirahət təlim proqramı dedikdə biz günün rejim qaydalarını və altı saatlıq yeniyetmələrin yaş dövrünə uyğun dövlətimizin vətənpərvərliyin təbliği siyasəti əsnasında həyata keçiriləcək təlimləri nəzərdə tuturuq.

İstər hərbi dərslərin keyfiyyətinin artırılması, istərsə də hərbi-vətənpərvərlik düşərgələrində yüksək nəticə əldə etmək üçün bu işə peşəkar hərbiçilərin cəlb olunması mütləqdir. Çünki onların bilavasitə şahidi olduqları hadisələr haqqında yeniyetmə və gənclərə verdiyi məlumat, danışacağı hadisələr daha təsirli olacaq. Etiraf etməliyik ki, ehtiyatda olan zabitlər şagirdlərə hərbi-vətənpərvərlik hissələrini daha keyfiyyətli şəkildə aşılaya bilər. Bu işin məqsədyönlü aparılması Azərbaycan gənclərini hərbi sahəsinə olan marağını daha da artırır, onların gələcəkdə peşəkar hərbiçi kimi fəaliyyətinə istiqmət verə bilər. Çünki çağırışa qədərki hazırlıq dövrü onların təfəkkürünün formalaşmasında mühüm rol oynayır. (37.92)

Şagirdlərin hərbi-vətənpərvərlik tərbiyəsində sinifdən xaric və məktəbdən kənar işlərin forma və üsulları müxtəlif və rəngarəng olmalıdır ki, onların bu istiqamətə marağı artsın. Müxtəlif tarixi və bayram tədbirlərinin təntənəli sürətdə qeyd edilməsi, hərbi hissələrə səfərlərin təşkil olunması, məktəblərdə Qarabağ müharibəsi

döyüşçüləri və nümunəvi əsgərləri ilə görüşlər keçirilməsi bu işdə xüsusi rola malikdir. Hərbi-vətənpərvərlik mövzularında görüşlər, söhbətlər, ədəbi-bədii gecələr, müzakirələr keçirmək, fotosərgilər, təşkil etmək kimi əyani vasitələr daha təsirli ola bilər.

Nəzərdə saxlanmalı olan digər bir məqam isə ailədir. Çünki hər bir insanın tərbiyəsinin bönüvrəsi ailədə qoyulur. Vətənə məhəbbət hissini uşaqlara valideyn aşılmalıdır ki, övladı qanı ilə, canı ilə vətənə bağlı olsun. Onun yolunda canını fəda etməkdən çəkinməsin. Eyni zamanda uşaqlarda kiçik yaşlarından vətənpərvərlik hisslərinin formalaşması onların fiziki və mənəvi cəhətdən sağlam böyüməsinə, Milli Ordumuza güclü əsgər kimi yetişməsinə zəmanət verir. Unutmamalıyıq ki, vətənpərvərlik insanda fədakarlıq, qəhrəmanlıq və məğlubedilməzlik hissi yaradır. Bu keyfiyyəti özündə daşıyan hər bir gənc apardığı mübarizədə daha inamlı, daha güclü olur. Bu da Azərbaycan Ordusunun inkişafını, onun sıralarının mətin, dözümlü və cəsur əsgərlərlə təmin edir.

II FƏSİL

PEDAQOJİ EKSPERİMENTİN TƏŞKİLİ, KEÇİRİLMƏSİ VƏ

NƏTİCƏLƏRİN MÜZAKİRƏSİ

2.1. Pedaqoji eksperimentin təşkili

Tədqiqatın vəzifələrini həyata keçirmək üçün Bakı şəhər, Yasamal rayonu 53 sayılı tam orta məktəbdə 3 ay pedaqoji eksperiment təşkil olunmuş və həyata keçirilmişdir. Eksperimentdə V-VI, VII-VIII sinif şagirdləri iştirak etmişlər. 53 sayılı məktəbin fiziki tərbiyə müəllimləri eksperimentin təşkil olunmasında və keçirilməsində bizə kömək edərək, öz zəngin pedaqoji təcrübələrini bizimlə bölüşdülər. Dərs prosesi müddətində onların şagirdlərə qarşı münasibətini təqdirəlayiq olduğunu qeyd etmək istərdik. Eyni şəkildə hər dərs prosesində iştirak etmək və şagirdlərin bu pedaqoqlara qarşı məhəbbətini hiss etmək çox zövqverici idi. Eksperimentin əvvəlində diaqnostik nəticələri araşdırdıq və təhlil etdik (cədvəl 2.1.). Qrupların göstəriciləri arasında ciddi fərqlər mövcud deyil.

Cədvəl 2.1.

Siniflər üzrə fiziki inkişafın orta göstəriciləri

Siniflər		Boy (kq)	Çəki (sm)
5 ^{a-b}	<i>Qızlar</i>	129,7	28,2
	<i>Oğlanlar</i>	135,42	34,33
6 ^{a-b}	<i>Qızlar</i>	129,86	27,71
	<i>oğlanlar</i>	135,79	34,71
7 ^{a-b}	<i>Qızlar</i>	152,9	45,75
	<i>oğlanlar</i>	151,96	45,91
8 ^{a-b}	<i>Qızlar</i>	151,5	43,6
	<i>oğlanlar</i>	150,93	46,6

Eksperiment zamanı vətənpərvərliklə bağlı həyata keçirilən anket sorğular 2 istiqamətdə təşkil olunmuşdu:

1. Şagirdlərin vətən haqqında ümumi bilikləri.
2. Müəllimlərin şagirdlərdə vətənpərvərlik hisslərinin səviyyəsi barədə fikirləri.

Anket sorğulara müxtəlif suallar daxil edilmişdir. Sorğulara əsasən məktəblilərin milli-mənəvi dəyərlərə hörməti, böyüklərə və kiçiklərə münasibətləri, milli atributlara qarşı olan diqqəti, şəhidlər və qəhrəmanlar haqqında fikirləri, müəllimlərinə münasibətləri, vətənə və xalqına bağlılıqları müəyyən olundu. Anket sorğuların nəticələrinə əsasən məlum oldu ki, şagirdlər kifayət qədər yuxarıda sadalananlar haqqında müəyyən təsəvvürlərə malikdirlər. Lakin onların mövcud şəraitə uyğunlaşması, yəni fiziki tərbiyə dərslərində və ya hər hansı bir çətin şəraitdə yoldaşlarına davranış səviyyəsi yəni sosial-psixoloji adaptasiya fərqli xüsusiyyətlərə malik idi.

Eksperimentin əvvəlində 5^{ab}-6^{ab}-cı siniflərdə keçirilmiş anket-sorğularda şagirdlərin verdikləri cavablar öz müxtəlifliyi ilə seçilirdi. Təşkil olunan anket-sorğulardan 5 sual seçərək cavablarını müəyyənləşdirdik (cədvəl 2.2.).

Cədvəl 2.2.

Eksperimentin əvvəlində 5^{ab}-6^{ab}-cı siniflərdə keçirilmiş sorğuların cavabları
(bəli - 1, çox vaxt - 2, bəzən - 3, fikirləşməmişəm - 4, xeyr - 5)

Cavablar Suallar	5 ^{ab} sinif						6 ^{ab} sinif					
	1	2	3	4	5	Üm. E.	1	2	3	4	5	Üm. E.
<i>Fiziki tərbiyə dərsləri maraqlıdır</i>	20	10	8	2	3	43	21	18	8	-	-	47
<i>Təhlükə zamanı kimlərisə xilas edərdin</i>	25	7	7	-	4	43	18	12	5	-	12	47

Cədvəl 2.2-nin ardı

<i>Şahidlər haqqında danışanda kədərənirsən</i>	38	5	-	-	-	43	22	11	14	-	-	47
<i>Sınıf yoldaşlardan bəzilərinə pislik edərdin</i>	20	10	-	5	8	43	18	7	5	-	17	47
<i>Zəiflərə kömək etmək lazımdır</i>	23	12	-	6	2	43	21	8	8	7	3	47
Cəmi	126	44	15	13	17	215	100	56	40	7	32	235

7^{ab}-8^{ab}-ci sinif şagirdlərinin yaş səviyyəsini nəzərə alaraq anket-sorğusunun suallarını və cavablarını fərqli şəkildə tərtib etdik. Bu siniflərdə keçirilən anket-sorğularda isə şagirdlərin cavabları aşağıdakı kimi oldu (cədvəl 2.3.).

Cədvəl 2.3.

Eksperimentin əvvəlində 7^{ab}-8^{ab}-ci siniflərdə keçirilmiş sorğuların cavabları (Tamamilə razıyam-1, Müəyyən qədər razıyam-2, Cavab verməyə çətinlik çəkirəm-3, Müəyyən qədər razı deyiləm-4, Tamamilə razı deyiləm-5)

Suallar	7 ^{ab} sinif						8 ^{ab} sinif					
	1	2	3	4	5	Cəmi	1	2	3	4	5	Cəmi
<i>Fiziki tərbiyə dərslərindən</i>	22	13	4	4	6	49	13	18	-	4	7	42
<i>Sınıf yoldaşlarının qayğıkeş münasibətdən</i>	18	12	7	5	7	49	8	15	6	8	5	42
<i>Dostlarımdan</i>	20	16	5	3	5	49	17	11	6	3	5	42
<i>Şagirdlərin vətənə və müəllimlərinə sevgisindən</i>	30	12	7	-	-	49	28	8	-	6	-	42
<i>Düşmənlə dost olmağa</i>	3	3	5	-	38	49	4	6	1	3	28	42

Cədvəl 2.3-ün ardı

Cəmi	93	56	28	12	56	245	70	58	13	24	45	210

Yuxarıda qeyd olunan sorğularda müəyyən olundu ki, şagirdlərin yaş səviyyəsi artdıqca onlarda məsuliyyət, müəyyən qədər aşağı düşür. Bu keyfiyyətlərin aşağı olması onları vətənpərvərlik hissələrinə bir başa təsir göstərir. Bu kimi neqativliyi aradan qaldırmaq üçün müəllimlər fiziki tərbiyə dərslərini daima vətənpərvərlik hissələrinin aşılmasına yönəldilmiş formada və məzmununda aparmaları daima tövsiyə olunur.

Yuxarıda qeyd olunan anket-sorğularla yanaşı məktəblilərin ləyaqətli və vətənpərvər formalaşmasında fiziki tərbiyənin rolunu araşdırmaq məqsədi ilə eksperimentin əvvəlində və sonunda müəllimlər tərəfindən qiymətləndirilən anket-sorğu cədvəlləri tərtib etdik. Anket-sorğu cədvəllərində əsasən 6 meyar müəyyənləşdirildi. Müəllimlər bu meyarlar əsasında məktəblilərin keyfiyyətlərini 5 ballıq ölçü vahidləri ilə qiymətləndirdilər. Qiymətləndirmə sinif rəhbərləri və müxtəlif fənn müəllimləri tərəfindən həyata keçirildi. Eksperimentin əvvəlində həyata keçirilən anket sorğuların nəticələrini təhlil etdikdə, məlum oldu ki, siniflər arasında ciddi fərqlər yoxdur (cədvəl 2.4.).

Cədvəl 2.4.

Eksperimentin əvvəlində qruplarının meyarlar üzrə orta qiymətləri

Meyarlar	5 ^{ab}	6 ^{ab}	7 ^{ab}	8 ^{ab}
<i>Dərslərə münasibət</i>	3,76	3,94	3,99	3,67
<i>Kollektivə münasibət</i>	3,86	3,75	3,91	3,74
<i>İdmana münasibət</i>	3,94	3,78	3,83	3,76
<i>Vətənə məhəbbət</i>	4,31	3,8	4,27	3,79

Cədvəl 2.4-ün ardı

<i>Ictimai fəallıq</i>	3,95	3,59	4	3.69
<i>Özünə Inam</i>	3,92	3,78	3,92	3,86
<i>Orta qiymətlər</i>	3,96	3,77	3,99	3,86

Eksperimentin əvvəlində diaqnostik qiymətləndirmənin, şagirdlər və müəllimlər arasında keçirdiyimiz anket-sorğuların nəticələrini araşdırdıqdan və təhlil etdikdən sonra, siniflər arasında ciddi fərqlərin olmadığını aşkar etdik. Buna əsaslanaraq 53 sayılı məktəbin 5-6 və 7-8 siniflərini eksperiment və nəzarət qrupları təyin etdik (cədvəl 2.5.).

Cədvəl 2.5.

Eksperimental və nəzarət qruplarının təşkili cədvəli

Qruplar	Siniflər	Şagirdlərin sayı	Məzmun
<i>Eksperimental</i>	<i>5^b-6^b</i>	<i>21-23</i>	<i>Eksperimental metodika</i>
	<i>7^b-8^b</i>	<i>25-22</i>	
	<i>Cəmi</i>	<i>91</i>	
<i>Nəzarət</i>	<i>5^a-6^a</i>	<i>22-24</i>	<i>Plan əsasında</i>
	<i>7^a-8^a</i>	<i>24-20</i>	
	<i>Cəmi</i>	<i>90</i>	

2.2. Pedaqoji eksperimentin keçirilməsi

Pedaqoji eksperimentin gedişində nəzarət qruplarında fiziki tərbiyə dərsləri mövcud tədris planı əsasında, eksperiment qruplarında isə eksperimental metodika ilə həftədə iki dəfə olmaqla tədris olunması nəzərdə tutulmuşdu. Eksperimental metodikanın məzmununa əsasən mütəhərrik oyunların və idman oyunlarının vasitəsi ilə dostunu xilas etmək, bayrağı rəqibdən almaq, rəqib komandanın hərəkətlərini məhdudlaşdırmaq, rəqib komandadan oyunçu gətirmək, şəhidlərin və milli qəhrəmanların adı ilə təşkil olunan oyunlar və bir sıra təlimi daxil idi.

Eksperimental qruplarında fiziki tərbiyə dərslərinin xüsusi metodika ilə tədris olunması şagirdləri yüksək səviyyədə motivasiya edirdi. Onlar verilən tapşırıqları daha həvəslə yerinə yetirir, öz nəticələrini yüksəltməyə çalışırdılar. Şagirdlərin dərslərdə həvəslə iştirak etməsi və verilən çalışmaların həvəslə yerinə yetirməsi, dərslərin gedişində bir-birilərini ruhlandırması və dəstək olması diqqətimizdən yayınmırdı. Onların davranışlarındakı müsbət dəyişiklikləri müəllimlər də qeyd edirdilər. Eksperimental qruplar ilə keçirilən dərslər haqqındakı məlumatlar digər qruplara da öz təsirini göstərirdi.

Eksperimentin əvvəlində eksperiment qruplarını şagird sayına görə komandalara böldük. Qrupların sayı 20-22 nəfər olanları 2 komandaya, (5^b-8^b), qrupun 24 olan sinifləri isə 3 komandaya böldük (6^b-7^b). Hər bir komandaya və şagirdlərə elan olundu ki, yarımilin sonunda fərqlənən komanda və şagirdlər mükafatlandırılacaq. Dərslər əsasən yarış metodundan istifadə olunaraq təşkil edilirdi.

Eksperimental metodikanın məzmunu tərəfimizdən siniflərin yaş səviyyəsinə uyğun olaraq qurulmuşdu. Keçirilən dərslər zamanı giriş, hazırlayıcı və tamamlayıcı hissədə sıra təliminin elementlərindən, əsas hissədə isə mütəhərrik və idman oyunlarından istifadə olunurdu. 5-6-cı sinifində əsasən sıra təliminin sadə hərəkətlərinə yer verilmişdi. Buraya sıraya düzülmək, sırada öz yerini bilmək, yerində dönmələr, dağılaraq toplanma, verilən komandaları düzgün yerinə yetirmək, daxil idi. Bu tapşırıqları icra etmək üçün şagirdlər “Düzlən!”, “Faraqat!”, ”Azad!”, “Qrup dağıl!”, “Bir (iki) cərgə düzül!”, “İki (üç, dörd) sıra düzül!”, “Sağa, sola (geriyə) dön!”, “Sıra addımları ilə irəli addımla marş!”, “Adi addımlarla irəli addımla marş!” komandalarını icra edirdilər. Həmçinin mütəhərrik oyunlarda Azərbaycan bayrağını düşməndən xilas etmək, bayrağı maneələri dəf etməklə hədəfə çatdırmaq, dostun xilas edilməsi və s. kimi vətənpərvər ruhda tapşırıqların icrası ilə səciyyələnirdi. 7^b-8^b-ci sinifində isə sıra təliminin daha mürəkkəb hərəkətləri nəzərdə tutulmuşdu. Bu zaman şagirdlər yuxarıda qeyd olunan hərəkətlərlə yanaşı yeridə dönmələr, yeridə bir sıradan iki (üç, dörd) sıraya keçmək və sıra ilə hərəkətdən cərgə düzülüşünə keçmə və s. elementlərini yerinə yetiridilər. Həmçinin mütəhərrik

oyunlarda və idman oyunlarında daha mürəkkəb vətənpərvər ruhda olan oyunlar, bayrağı rəqibdən almaq, rəqib komandanın hərəkətlərini məhdudlaşdırmaq, rəqib komandadan oyunçu götürmək, şəhidlərin və milli qəhrəmanların adı ilə təşkil olunan oyunlar, əlbəyaxa fəndlər, yaralı dostunu məhdut zonadan xilas etmək (vaxtla), himn və hərbi musiqi altında digər oyunlar təşkil edilirdi.

Dərslərin əsas hissəsində isə, mütəhərrik oyunlardan və idman oyunlarından istifadə olunurdu. Proqrama uyğun olaraq 1-ci yarımildə şagirdlərin sürət, sürət-güc və BƏQ (bədənin əyilgənlik qabiliyyəti) qabiliyyətlərinin inkişaf etdirilməsi nəzərdə tutulmuşdur. Bu cəhətləri diqqətdə saxlayaraq tədqiqatın əsas məqsədini həyata keçirməyə çalışdıq. Dərslər yaş səviyyəsinə uyğun olaraq təşkil olunurdu. Hər yeni dərstdə qaydaları dəyişməklə, şagirdlərin bilik və bacarıqlarını, həmçinin hərəkət qabiliyyətlərini inkişaf etdirməklə yanaşı, onlarda müsbət mənəvi keyfiyyətlərin vətənpərvərlik hisslərinin formalaşmasına nail olmağa çalışırıdıq. Perspektiv plana uyğun olaraq summativ qiymətləndirmələri də vaxtlı-vaxtında həyata keçirirdik. Kiçik summativ qiymətləndirmələr arası dövrlərdə planda nəzərdə tutulan qabiliyyətlərin inkişafını nəzərə alaraq, oyunları bu istiqamətdə qururduq.

Eksperiment apardığımız siniflər üzrə perspektiv plana uyğun olaraq, kiçik summativ qiymətləndirmə (KSQ) və böyük summativ qiymətləndirmə (BSQ) fəaliyyətini də həyata keçirdik və onların nəticələri aşağıdakı cədvəllərdə belə verilmişdir (cədvəl 2.6., 2.7., 2.8., 2.9., 2.10.).

Cədvəl 2.6.

5^b sinifində həyata keçirilmiş summativ qiymətləndirmələrin nəticələri

S/S	Soyadı və adı	KSQ 1	KSQ 2	KSQ3	BSQ	I Yarımil
1	A-yev. S	4	4	5	5	5
2	B-yev. Y	4	4	4	4	4

Cədvəl 2.6-nın ardı

3	B-yev. Ü	5	5	5	5	5
4	Q-lı.S	4	4	5	5	5
5	Q-ova. A	4	5	5	5	5
6	M-lı. M	5	5	5	5	5
7	M-yev.K	5	5	5	5	5
8	S-ov. N	4	4	4	4	4
9	T-li. X	4	4	4	4	4
10	Ş-li.Ə	4	4	5	5	5
11	Ə-yev.S	5	5	4	5	5
12	Ə-yeva. Ş	4	4	4	4	4
13	H-yev. M	4	4	5	5	5
14	H-yeva. A	4	4	5	4	4
15	L-yev. B	4	4	4	4	4
16	M-ova. J	4	4	4	4	4
17	M-ov. S	5	5	5	5	5
18	H-yev.E	5	5	4	5	5
19	Ə-yev.R	4	4	4	4	4
20	S-li.H	4	5	5	5	5
21	Z-ov. H	4	4	5	5	5
	Orta qiymətlər	4,29	4,43	4,52	4,57	4,62

Cədvəl 2.7.

6^b sinifində həyata keçirilmiş summativ qiymətləndirmələrin nəticələri

S/S	Soyadı və adı	KSQ1	KSQ2	KSQ3	BSQ	I Yarımil
1	A-yev.H	4	4	5	5	5
2	B-yev.F	4	4	4	4	4
3	Ə-zadə.A	5	5	4	5	5
4	Ə-yev.N	5	5	5	5	5

Cədvəl 2.7-nin ardı

5	G-lı.Ə	5	5	5	5	5
6	H-lı.İ	5	5	5	5	5
7	İ-ov.M	5	5	5	5	5
8	M-li.İ	4	4	4	4	4
9	M-li.T	4	5	4	4	4
10	M-li.Ə	4	4	5	5	5
11	M-ov.M	5	5	4	5	5
12	M-ov.S	4	4	4	4	4
13	M-ov.Ş	4	4	5	5	5
14	M-yev.İ	4	4	5	4	4
15	M-yev.A	4	4	4	4	4
16	M-yev.Z	4	4	4	4	4
17	O-ov.A	5	5	5	5	5
18	R-ov.A	5	5	4	4	4
19	S-ov.T	5	4	4	4	4
20	S-ova.A	4	5	5	5	5
21	Y-yev.S	4	4	4	4	4
22	Z-ov.V	4	4	5	5	5
23	Z-ova.Ə	5	4	4	4	4
	Orta qiymətlər	4,41	4,45	4,5	4,55	4,55

Cədvəl 2.8.

7^b sinifində həyata keçirilmiş summativ qiymətləndirmələrin nəticələri

S/S	Soyadı və adı	KSQ 1	KSQ 2	KSQ 3	BSQ	I Yarımil
1	A-yeva. A	5	5	4	5	5
2	A-yeva.A	4	5	4	5	5
3	A-yev.E	4	4	5	5	5
4	A-zadə. M	4	4	4	4	4
5	B-lı. İ	4	4	4	4	4

Cədvəl 2.8-in ardı

6	B-yev. N	4	4	5	5	5
7	C-yev. N	4	4	5	5	5
8	Q-li. R	4	4	4	4	4
9	Q-yev. İ	4	4	5	5	5
10	L-yev. V	5	5	5	5	5
11	Ə-zadə. İ	5	5	5	5	5
12	H-yev. Ü	5	5	5	5	5
13	K-ov. Q	5	5	5	5	5
14	M-li. A	5	5	5	5	5
15	M-yev. Y	5	5	5	5	5
16	M-yeva.T	4	5	4	4	4
17	M-zadə. A	5	5	4	5	5
18	M-zadə.F	4	4	5	5	5
19	M-zadə.A	5	4	4	4	4
20	O-ov. R	5	5	5	5	5
21	S-yeva. S	3	5	4	4	4
22	H-yev. X	5	5	5	5	5
23	Ş-li. F	5	5	5	5	5
24	Ş-ova. A	3	4	5	4	4
25	Ş-zadə.M	5	4	5	5	5
	Orta qiymətlər	4,44	4,56	4,6	4,68	4,68

Cədvəl 2.9.

8^b sinifində həyata keçirilmiş summativ qiymətləndirmələrin nəticələri

S/S	Soyadı və adı	KSQ 1	KSQ2	KSQ 3	BSQ	I Yarımil
1.	A-yeva.Z	5	5	4	4	4
2.	A-yev. N	4	5	4	5	5
3.	A-zadə. H	4	4	5	5	5

Cədvəl 2.9-un ardı

4.	A-zadə.M	4	4	4	4	4
5.	A-zadə.İ	4	4	4	4	4
6.	B-yev. K	4	5	5	5	5
7.	B-yev.R	4	4	5	5	5
8.	C-li.Z	4	4	4	4	4
9.	H-li.İ	4	4	5	5	5
10.	H-li.R	5	5	5	5	5
11.	H-yeva.Ə	5	5	5	5	5
12.	H-yev. A	5	5	5	5	5
13.	H-yev.X	5	5	5	5	5
14.	M-li.A	5	5	5	5	5
15.	M-li. K	5	5	5	5	5
16.	M-ova. N	4	4	4	4	4
17.	M-yev.C	5	5	4	5	5
18.	M-yev.R	4	4	5	5	5
19.	Q-yev.Ö	5	5	4	4	4
20.	Q-yev.C	5	5	5	4	4
21.	R-lu.S	3	4	4	4	4
22.	İ-ov.A	5	5	5	5	5
	Orta qiymətlər	4,48	4,56	4,59	4,63	4,63

Cədvəl 2.10.

Qruplar üzrə summativ qiymətləndirmə nəticələrinin orta göstəriciləri

Qruplar	KSQ 1	KSQ 2	KSQ 3	BSQ	I Yarımil
<i>5^b-6^b sinif</i>	4,29	4,45	4,55	4,48	4,62
<i>7^b-8^b sinif</i>	4,41	4,45	4,5	4,45	4,55
<i>5^a-6^a sinif</i>	4,44	4,56	4,6	4,53	4,68
<i>7^a-8^a sinif</i>	4,48	4,56	4,59	4,64	4,63

Cədvəl 10-dən də göründüyü kimi hər bir qrupda, həm eksperimental, həm də nəzarət qruplarında artım var. Eksperimentin əvvəlində eksperimental qruplarda orta

göstəricilər nəzarət qruplarından cüzi geri qaldığı halda, eksperimentin sonunda bu göstəricilər müəyyən qədər yaxşılaşmışdır. Hətta eksperimental qrupların orta göstəriciləri nəzarət qrupunun göstəricilərindən yüksək olmuşdur.

Lakin qeyd etməliyik ki, eksperimentin əsas məqsədi şagirdlərdə yüksək vətənpərvərlik keyfiyyətlərini inkişaf etdirmək idi. Buna görə də, eksperimentin əvvəlində şagirdlər və müəllimlər arasında keçirdiyimiz anket-sorğuları, eksperimentin sonuna yaxın bir daha təşkil etdik.

Bu sorğularla yanaşı eksperimentin sonunda, məktəblilərin vətənpərvər ruhda formalaşmasında fiziki tərbiyənin rolunu araşdırmaq məqsədi ilə anket-sorğu cədvəlləri müəllimlər tərəfindən həm eksperiment, həm də nəzarət qrupları üçün təkrar qiymətləndirildi (cədvəl 2.10.,2.11.). Alınmış nəticələr çox maraqlı və düşündürücü idi.

Cədvəl 2.11.

Eksperimentin sonunda 5^b-6^b və 5^a-6^a siniflərdə keçirilmiş sorğuların cavabları
(bəli - 1, çox vaxt - 2, bəzən - 3, fikirləşməmişəm - 4, xeyr - 5)

Suallar	Cavablar	5 ^b -6 ^b sinif					5 ^a -6 ^a sinif						
		Ekspertiment					Nəzarət						
		1	2	3	4	5	Cəmi	1	2	3	4	5	Cəmi
	<i>Fiziki tərbiyə dərsləri maraqlıdır</i>	32	8	2	2	-	44	30	7	5	-	4	46
	<i>Təhlükə zamanı kimlərisə xilas edərdin</i>	30	7	6	-	1	44	26	12	5	-	3	46
	<i>Şəhidlər haqqında danışanda kədərlənirsən</i>	42	1	-	1	-	44	36	6	2	2	-	46
	<i>Sınıf yoladaşlardan bəzilərinə pislik edərdin</i>	12	4	-	6	22	44	14	7	5	4	16	46

Cədvəl 2.11-in ardı

<i>Zəiflərə kömək etmək lazımdır</i>	28	7	2	6	1	44	26	6	7	5	2	46
Cəmi	144	27	10	15	24	220	132	38	24	11	25	230

Cədvəl 2.12.

Eksperimentin sonunda 7^b-8^b və 7^a-8^a-ci siniflərdə keçirilmiş sorğuların cavabları
(Tamamilə razıyam-1, Müəyyən qədər razıyam-2, Cavab verməyə çətinlik çəkirəm-3,
Müəyyən qədər razı deyiləm-4, Tamamilə razı deyiləm-5)

Suallar	7 ^b -8 ^b sinif Eksperiment						7 ^a -8 ^a sinif Nəzarət					
	1	2	3	4	5	Cəmi	1	2	3	4	5	Cəmi
<i>Fiziki tərbiyə dərslərindən</i>	33	10	4	-	-	47	27	8	5	-	4	44
<i>Sinif yoldaşlarının qayğıkeş münasibətdən</i>	26	13	5	1	2	47	18	11	7	5	3	44
<i>Dostlarımdan</i>	32	7	3	4	1	47	27	12	2	1	2	44
<i>Şagirdlərin vətənə və müəllimlərinə sevgisindən</i>	38	7	-	2	-	47	30	7	-	6	1	44
<i>Düşmənlə dost olmağa</i>	-	1	2	1	43	47	1	3	2	3	35	44
Cəmi	129	38	14	8	46	235	103	41	16	15	45	220

Qruplarının eksperimentin sonunda meyarlar üzrə orta qiymətləri

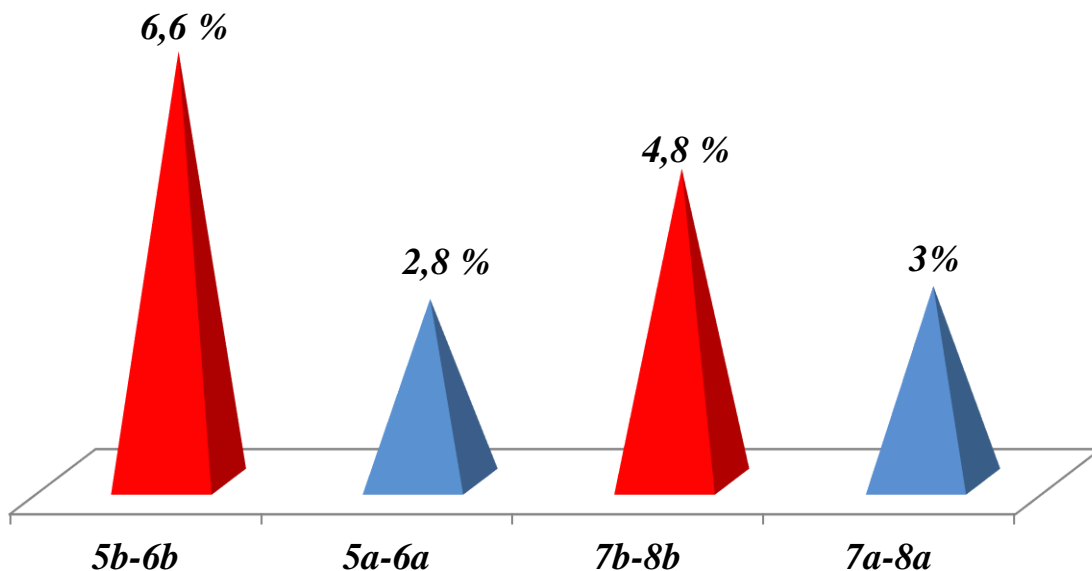
Meyarlar	Eksperimental qruplar		Nəzarət qrupları	
	5 ^b -6 ^b	7 ^b -8 ^b	5 ^a -6 ^a	7 ^a -8 ^a
<i>Dərslərə münasibət</i>	4,21	4,03	4,18	3,86
<i>Kollektivə münasibət</i>	4,37	4,19	4,23	4,07
<i>İdmana münasibət</i>	4,39	4,13	4,28	4,1
<i>Vətənə məhəbbət</i>	4,43	4,18	4,41	4,13
<i>İctimai fəallıq</i>	4,23	3,77	4,12	3,89
<i>Özünə İnəm</i>	4,37	4,02	4,14	4,09
<i>Orta qiymətlər</i>	4,33	4,05	4,23	4,02

2.3. Pedaqoji eksperimentdə alınan nəticələrin müzakirəsi

Eksperimentin əvvəlində və sonunda alınan nəticələr çox maraqlı idi. Alınan nəticələrin təhlilini apardıq. Təhlilə əsasən həm eksperimental qruplarında, həm də nəzarət qruplarında müsbət dəyişikliklərin olduğu aşkar edildi.

Eksperimentin sonunda summativ qiymətləndirmə üzrə nəticələrin (KSQ və BSQ) təhlili maraqlı məqamları aşkar etdi. Nəticələrə diqqət yetirdikdə, görürük ki, həm eksperiment, həm də nəzarət qruplarında yüksəliş var. Eksperiment dövründə eksperimental qruplarda dərslərin fərqli tədris olunması şagirdlərin müsbət mənada motivasiyasına səbəb olurdu. Bununla yanaşı fəal şagirdlərin həvəsləndirilməsi, mükafatlar, diplom və fərqlənmə sertifikatlarının verilməsi də, onların göstəricilərinin yaxşılaşmasını sürətləndirirdi. Nəzarət qruplarındakı artım isə, şagirdlərlə apardığımız sorğular və onların eksperimental qruplarda keçdiyimiz dərslərdən xəbərdar olmaları nəticəsində olmuşdur. Kiçik summativ qiymətləndirmə (KSQ 1) ilə 1-ci yarımilin qiymətlərini analiz etdikdə məlum oldu ki, eksperimental qruplar olan 5^b-6^b və 7^b-8^b siniflərində qiymət artımı müvafiq olaraq 6,6 % və 4,8 % olduğu halda,

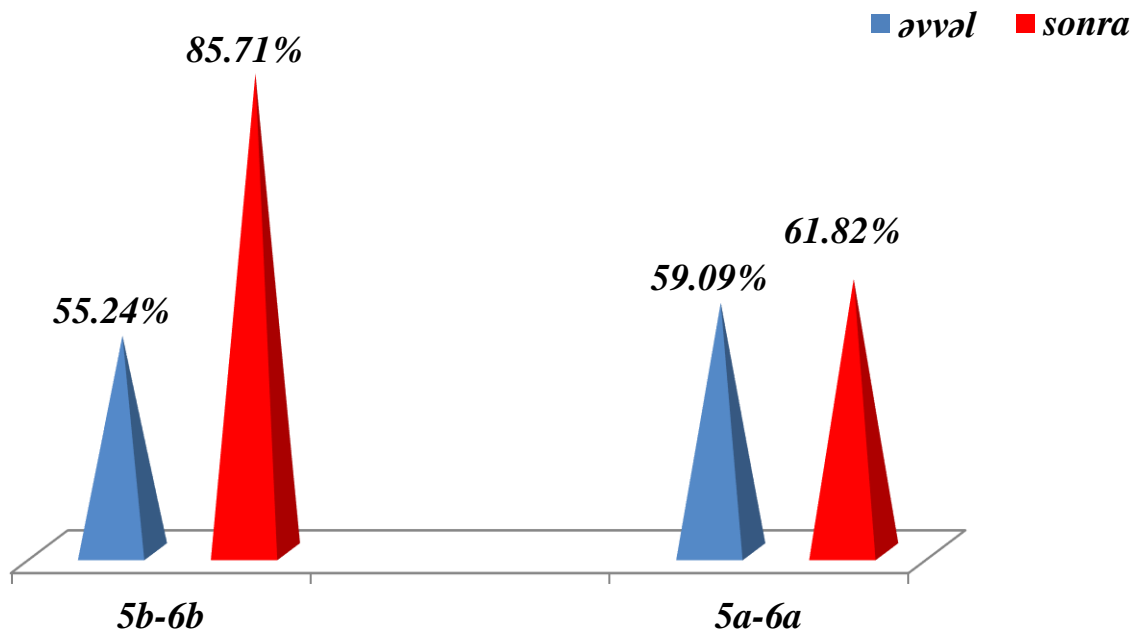
nəzarət qrupları olan 5^a-6^a və 7^a-8^a siniflərində isə qiymət artımı 2,8 % və 3 % olmuşdur (şək. 2.2).

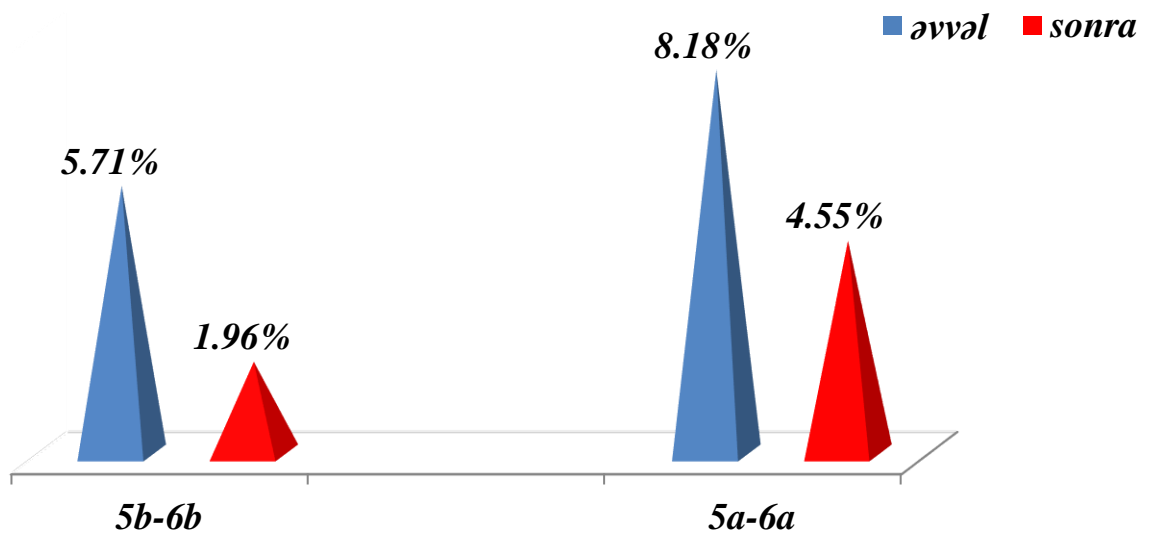
Şək. 2.2 Qrupların Fiziki tərbiyə fənnindən orta göstəricilərinin faizlə artımı

5^b-6^b sinfi üzrə anket-sorğunun suallarına verilmiş “bəli” cavabları eksperimentin əvvəlində 55,24 % olduğu halda, eksperimentin sonunda artmış 85,71 % olmuşdur. “Xeyr” cavabları isə əksinə 5,71 %-dən 1,96 %-ə qədər azalmışdır. 5^a-6^a sinfi üzrə isə, eksperimentin əvvəlində “bəli” cavabları 59,09 % olduğu halda, sonunda artaraq 61,82 % təşkil etdi. “Xeyr” cavabları isə əksinə 8,18 %-dən 4,55 %-ə qədər azalmışdır. (şək. 2.3., 2.4.).

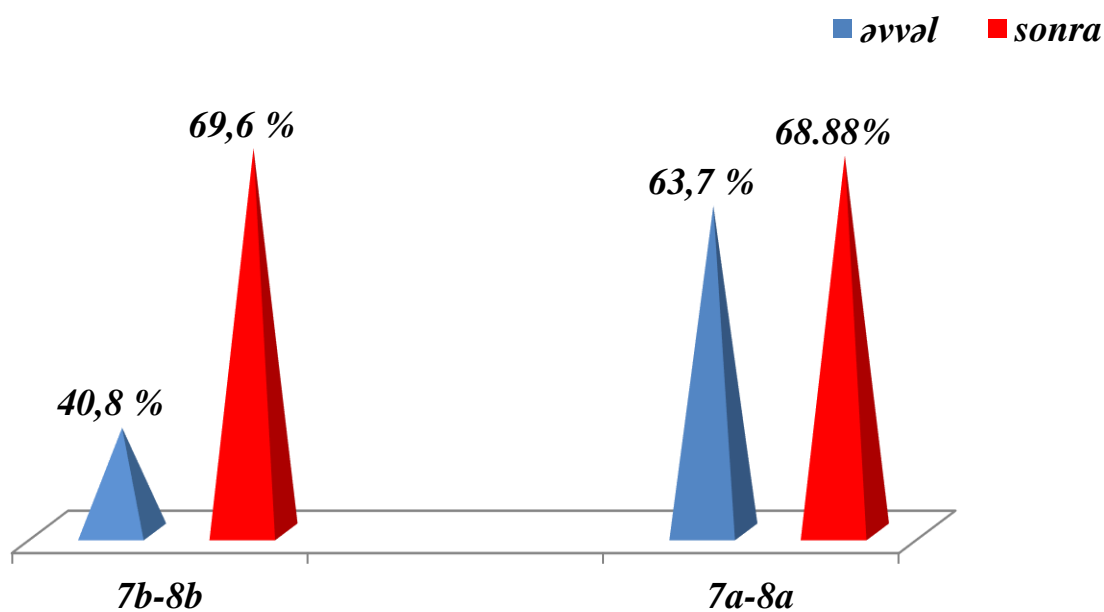
Eyni hal 7-8-ci siniflərdə də təkrarlandı. Eksperimentin əvvəlində 7^b-8^b sinfində “tamamilə razıyam” cavabları 40,8 % olduğu halda sonda artaraq 69,6 % təşkil etdi. Analoji olaraq 7^a-8^a sinfində “tamamilə razıyam” cavabları 63,7 % olduğu halda sonda artaraq 68,88 % təşkil etdi. Eksperimentin əvvəlində 7^b-8^b sinfində “tamamilə razı deyiləm” cavabları 11,2 % olmuş, sonda azalaraq 9,6 % təşkil etdi. 7^a-8^a sinfində isə “tamamilə razı deyiləm” cavabları dəyişməmişdir 6,67 % (şək. 2.5., 2.6.).

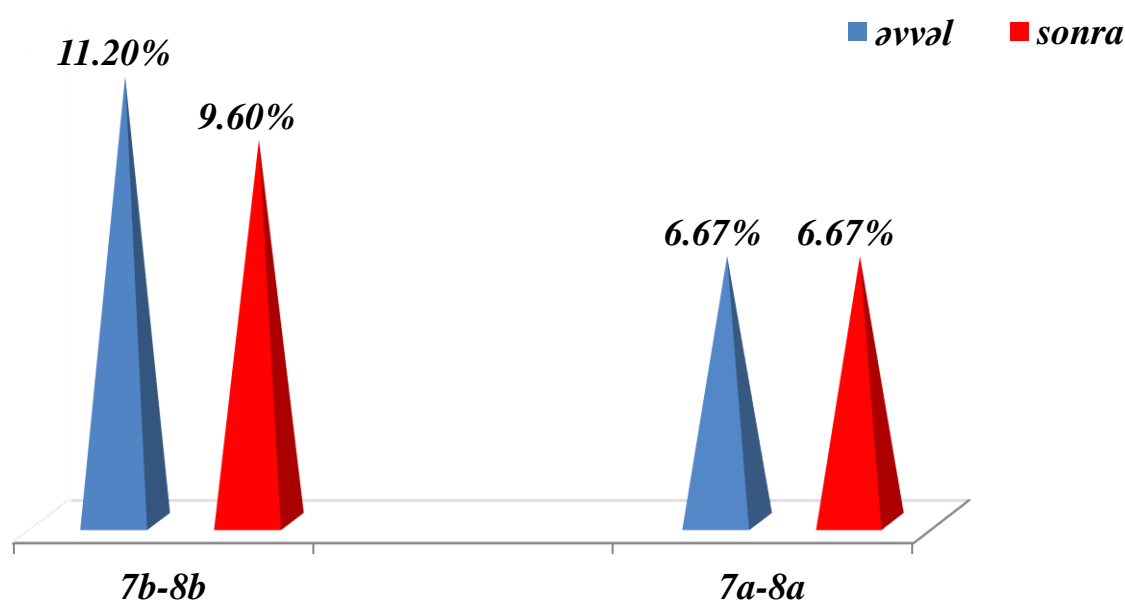
Şək. 2.3. 5-6-ci siniflərdə “Bəli” cavablarının faizlə nisbəti

Şək. 2.4. 5-6-ci siniflərdə “Xeyr” cavablarının faizlə nisbəti

Şək. 2.5. 7-8-ci siniflərdə “Tamamilə razıyam” cavablarının faizlə nisbəti

Şək. 2.6. 7-8-ci siniflərdə “Tamamilə razı deyiləm” cavablarının faizlə nisbəti

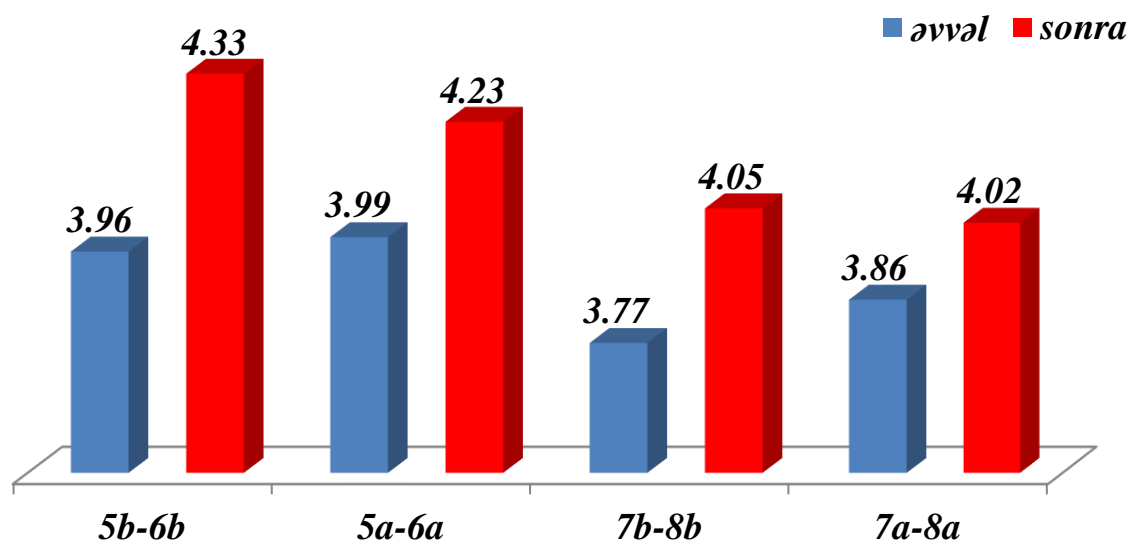
Məktəblilərin vətənpərvər ruhda formalaşmasında fiziki tərbiyənin rolunu araşdırmaq məqsədi ilə eksperimentin əvvəlində və sonunda həm eksperiment, həm də nəzarət qrupları üçün müəllimlər tərəfindən qiymətləndirilən anket-sorğu

cədvəllərinin nəticələrini təhlil edərək qrupların göstəricilərinin yüksəldiyinin şahidi olduq (cədvəl 2.14.).

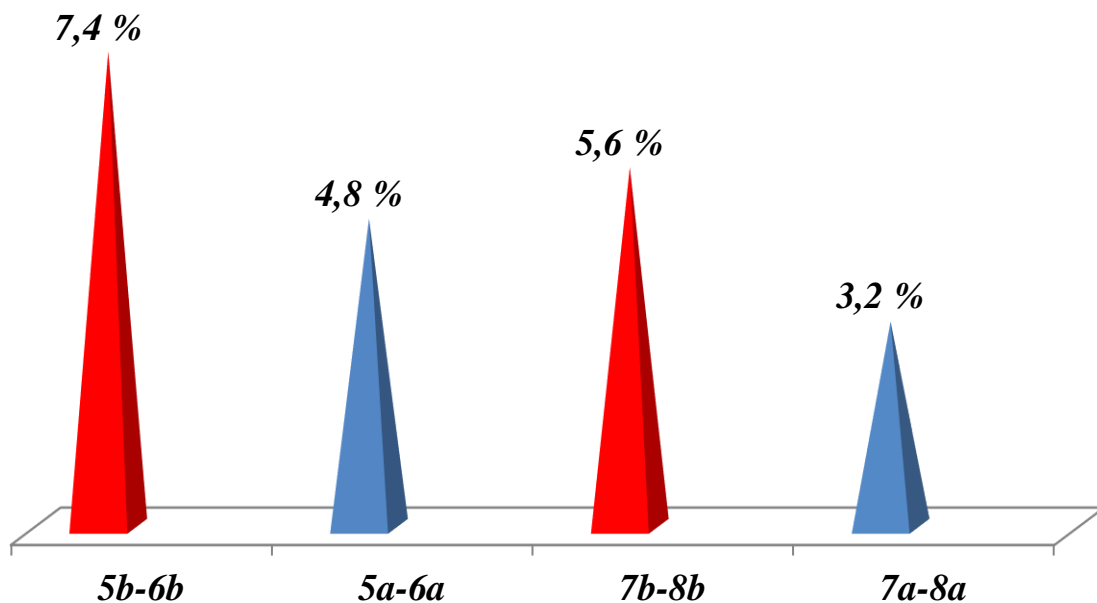
Cədvəl 2.14.

Qruplarının meyarlar üzrə orta qiymətləri

Meyarlar	5 ^b -6 ^b		5 ^a -6 ^a		7 ^b -8 ^b		7 ^a -8 ^a	
	əvvəl	sonra	əvvəl	sonra	əvvəl	sonra	əvvəl	sonra
<i>Dərslərə münasibət</i>	3,76	4,21	3,99	4,18	3,94	4,03	3,67	3,86
<i>Kollektivə münasibət</i>	3,86	4,37	3,91	4,23	3,75	4,19	3,74	4,07
<i>İdmana münasibət</i>	3,94	4,39	3,83	4,28	3,78	4,13	3,76	4,1
<i>Vətənə məhəbbət</i>	4,31	4,43	4,27	4,41	3,8	4,18	3,79	4,13
<i>İctimai fəallıq</i>	3,95	4,23	4	4,12	3,59	3,77	3,69	3,89
<i>Özünə İnəm</i>	3,92	4,37	3,92	4,14	3,78	4,02	3,86	4,09
<i>Orta qiymətlər</i>	3,96	4,33	3,99	4,23	3,77	4,05	3,86	4,02

Şək. 2.7. Qrupların meyarlar əsasında qiymətləndirilməsinin orta göstəriciləri

Şək. 2.8. Meyarlar əsasında qiymətləndirmənin orta göstəricilərinin faizlə artımı

Cədvəldən görüldüyü kimi, eksperimentin əvvəlində nəzarət qruplarının orta qiymətləri, eksperiment qruplarından azacıq da olsa çoxdur. Eksperimentin sonunda isə, həm eksperiment, həm də nəzarət qruplarında artım müşahidə olunsa da, eksperiment qruplarında artım, nəzarət qruplarına nisbətən daha çoxdur. Beləliklə 5^b-6^b sinifində artım 7,4 % olduğu halda, 5^a-6^a sinifində isə bu artım 4,8 %-dir. Eyni hal 7^b-8^b və 7^a-8^a siniflərində də təkrar olunur. 7^b-8^b sinifində artım 5,6 % olduğu halda, 7^a-8^a sinifində isə artım 3,2 % təşkil edir (Şək. 2.7., 2.8.).

Tədqiqatın nəticələri göstərdi ki, orta məktəblərində təhsil alan şagirdlərin, ümumiyyətlə isə, gənc nəslin təlim-tərbiyəsində, vətənpərvər, ləyaqətli, fiziki və mənəvi cəhətdən sağlam böyüməsində fiziki tərbiyənin böyük rolu vardır. Məktəblilərin vətənpərvər vətəndaş kimi formalaşmasında, şəxsiyyət kimi yetişməsində, mənəvi cəhətdən zəngin olmasında fiziki tərbiyə ən təsirli vasitələrdən biridir. Həmçinin gənc nəslin gələcəkdə ordu quruculuğuna, vətənə, xalqına, ailəsinə, əmək fəaliyyətinə sədaqətli vətəndaş kimi yetişdirilməsində, bununla yanaşı sağlam həyat tərzi, idman nailiyyətləri və təhsil fəaliyyətlərinin ümumi müsbət effektinin

optimal artımı yalnız kompleks şəkildə fiziki tərbiyə ilə məşğul olmaqla təmin edilə bilər.

NƏTİCƏ

Aparılan tədqiqatdan sonra aşağıdakı nəticələri qeyd etmək olar:

1. Pedaqoji müşahidə zamanı müəyyən olundu ki, orta məktəbdə təhsil alan yeniyetmələrin vətənpərvərlik hissləri qənaətbəxşdir, fiziki tərbiyənin təşkilində, bu məqamlara az fikirlir verilir;

2. Tədqiqat zamanı öyrəndik ki, bu və ya digər səbəblərdən şagirdlər arasında yoldaşlarına, müəllimlərinə hətda valideynlərinə qarşı laqeydlik və diqqətsizlik halları mövcuddur. Hətda aqresivlik və özünəqapanma məqamlarınada da rast gəlinirdi;

3. Tədqiqatın əvvəlində məlum oldu ki, keçmiş illərə nisbətən, məktəbdə təhsil alan şagirdlərin, məktəbdənkənar idman bölmələrində iştirakı azalıb. Həmçinin VMH kompleksində tədbirlərin təşkili ürək açan deyil;

5. Eksperimentin sonunda keçirilən anket sorğular göstərdi ki, eksperiment və nəzarət qruplarının vətənpərvərlik və mənəvi hazırlıq göstəriciləri yaxşılaşmışdır. Beləliklə 5^b-6^b sinifində artım 7,4%, 5^a-6^a sinifində 4,8%, 7^b-8^b sinifində 5,6%, 7^a-8^a sinifində isə 3,2% təşkil edir;

6. Eksperimentin sonunda şagirdlər daha çox birinci və ikinci qarabağ müharibəsi qəhrəmanları və şəhidləri haqqında biliklər əldə etdilər. Həmişinin ölkəmizin 44 günlük qələbə qazanmasının ən incə detallarına qədər öyrənməyə müvəffəq oldular;

7. Eksperimentin sonunda eksperiment və nəzarət qruplarının fiziki tərbiyə fənnindən qiymətləri yüksəlmişdir. Kiçik summativ qiymətləndirmə (KSQ 1) ilə 1-ci yarımilin qiymətləri arasında artım eksperimental qruplar olan 5^b-6^b və 7^b-8^b siniflərində müvafiq olaraq 6,6% və 4,8%, nəzarət qrupları olan 5^a-6^a və 7^a-8^a siniflərində isə 2,8 % və 3 % olmuşdur;

8. Tədqiqat zamanı müəyyən olundu ki, yuxarı yaş qrup yeniyetmələrdə vətənpərvərlik hissləri, kiçik yaş qrup yeniyetmələrə nisbətə aşağı idi;

TƏKLİFLƏR

Günümüzün reallıqlarını, dünyanın və Avropanın inkişaf etmiş ölkələrinin təcrübəsini nəzərə alaraq, təklifləri aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

1. Fiziki tərbiyə dərslərində mütamadi olaraq vətənpərvərlik hisslərinin aşılmasına yönəldilmiş forma və üsullarda dərslər təşkil olunmalıdır;

2. Fiziki tərbiyə dərsləri zamanı mütəhərrik və idman oyunları formasında şagirdlərin bir-birlərinə dəstəyi, qayğısı, vətən sevgisi, böyüklərə hörmət, kiçiklərə diqqət artıran dərslərə geniş yer verilməlidir;

3. VMH kompleksində dərstdən və məktəbdənkənar məşğələlərin artırılması vacib məsələ kimi gündəmə gətirilməlidir;

4. Baxmayaraq ki, sonuncu qarabağ müharibəsində qələbə əldə etmişik, bu uğur heç bir zaman bizi arxayınlaşdırmamalıdır;

5. Şagirdlərdə vətənpərvərlik və mənəvi keyfiyyətlər aşağı yaşlardan etibarən fiziki tərbiyə dərslərinin əsasını təşkil etməlidir;

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT

1. Ağayev Ə.Ə. Azərbaycan elmi pedaqoji fikrində şəxsiyyətin formalaşması problemləri. Bakı: Avropa, 2005, 288 s.
2. Ağayev Ə.Ə. Təlim prosesi: ənənə və müasirlik. Bakı: Adiloğlu, 2006, 138 s.
3. Ağayev Ə.Ə. Yeni təlim metod və texnologiyalardan istifadənin nəzəri və praktik məsələləri // ARTPI-nin “Elmi əsərləri” Bakı, 2006, s. 28-45
4. Azərbaycan məktəbi, İdman və məktəb, İbtidai məktəb və məktəbəqədər tərbiyə jurnal məqalələr.
5. Azərbaycan Respublikasının Təhsil Haqqında Qanunu. Bakı: Hüquq, 2009, 34 s.
6. Azərbaycan Respublikasının Təhsil sahəsində İslahat Proqramı. Bakı: Çəşioğlu, 1999, 65 s.
7. Azərbaycan Respublikasında Ümumi təhsilin Konsepsiyası (Milli Kurikulumu). Bakı: 2006, 38 s.
8. Quliyev B., Ağalarov G. İbtidai siniflərdə bədən tərbiyəsi dərsləri. Bakı: 1977
9. Quliyev B. İbtidai siniflərdə bədən tərbiyəsi dərsləri. Bakı: 1974
10. Qurbani A. Cəbhə bölgəsi. Bakı: 2012
11. Eyvazov Q. Çağırışaqədərki hazırlıq, 10-cu sinif. Bakı: Şərq-Qərb, 2018, 188 s.
12. Eyvazov Q., Əsgərov İ. Çağırışaqədərki hazırlıq, 11-ci sinif. Bakı: Şərq-Qərb, 2018, 212 s.
13. Əhmədov B.A. və b. Pedaqogikanın qanunları və prinsipləri, Bakı: 1994
14. Əhmədov İ.S., Muradova E.İ., Mehrabov A.O., Xəlilov R.İ. Ekoloji təhsil strategiyası və onun inkişafına əsas istiqamətləri // Təhsil, mədəniyyət, incəsənət. 2002, №4, s. 28-34
15. Əliyev E.A. Sağlamlaşdırıcı fiziki tərbiyə. Bakı: 2018
16. Sadıqov Ə. və b. V-VIII siniflərdə bədən tərbiyəsi: Bakı 1974.

17. İsmayılov F. Bədən tərbiyəsinin nəzəri əsaslarının mənimsənilməsi. Bakı: 1990
18. Hüseynov S., Ağayev H. Azərbaycan uşaq mütəhərrik oyunları. Bakı: ADPU, 1989, 426 s.
19. Süleymanov M. Hərb quruculuğunun yeni mərhələsi. Bakı: 1996, 312 s.
20. Hüseynov F., Bağırov S., Əliyev İ., Hüseynov F. Fiziki tərbiyə. Bakı: 2012
21. Hüseynov F. Fiziki tərbiyə. Bakı: 2015
22. Xəlilov S.S. Təhsil, təlim, tərbiyə. Bakı: Azərbaycan Universitetinin nəşriyyatı, 2005, 650 s.
23. Fətəliyev X. Məktəblilərin hərbi vətənpərvərlik tərbiyəsi, 1987
24. Aslanov İ., Əmirov C., Qasimov Ü. Orta məktəbdə bədən tərbiyəsi. Bakı: 1970
25. Aslanov İ. Ümumtəhsil məktəblərində bədən tərbiyəsi və idman işləri. Bakı: 1976
26. Kərimov Y.S. Şagirdlərin təlim nailiyyətlərinin 9 bal sistemi ilə qiymətləndirilməsi normaları. Bakı: Nigar-Ə, 2002, 144 s.
27. Qaralov Z.İ. Tərbiyə (prinsiplər, məzmun, metodika). Bakı: Pedaqogika, 2003, 892 s.
28. Ağayev M., Səmədova S. Uşaq oyunları. Bakı: 1969
29. Mehdizadə M.M. Ümumtəhsil məktəblərində təlim-tərbiyə prosesinin təkmilləşdirilməsi yolları. Bakı: Maarif, 1982, 382 s.
30. Mehrabov A.O., Abbasov Ə.M., Zeynalov Z.Z., Həsənov R. Pedaqoji texnologiyalar. Bakı: Mütərcim, 2006, 372 s.
31. Mehrabov A.O., Bəylərov E.B. Testologiya və müasir təhsil. Bakı: Adiloğlu, 2003, 208 s.
32. Mehrabov A.O. Təlim prosesində konstruktiv öyrənmə modeli, idraki və sosial münasibətlərin formalaşma xüsusiyyətləri // Azərbaycan məktəbi. 2005, № 3, s. 25-36
33. Məcidov N.B. Bədən tərbiyəsi nəzəriyyəsi və metodikası I hissə. Bakı: Müəllim, 2018, 212 s.

34. Məcidov N.B. Bədən tərbiyəsi nəzəriyyəsi və metodikası II hissə. Bakı: Müəllim, 2020, 224 s.
35. Mərdanov M., Ağamalıyev R., Mehrabov A.O., Qardaşov T. Təlim-tərbiyə prosesinin və nəticələrinin qiymətləndirilməsi islahatın mühüm amili kimi // Azərbaycan məktəbi, № 1, 2003, s. 5-16
36. Mərdanov M., Ağamalıyev R., Mehrabov A.O., Qardaşov T. Təhsil sistemində monitoring qiymətləndirmə. Bakı: Çarşıoğlu, 2003, 416 s.
37. Mərdanov M.C., Azərbaycan təhsili islahat yollarında: uğurlar, problemlər, vəzifələr. Bakı: 2001, 130 s.
38. Mərdanov M.C. Azərbaycan təhsil sistemi: real vəziyyət, problemlər və islahat istiqamətləri. Bakı: Təhsil, 2005, 96 s.
39. Həsənov M. Tədris təlimin texniki vasitələrinin tətbiqi imkanları. Bakı: 1989
40. Qurbani A. Mənim hərbi liseyim. Bakı: 2012
41. Səfi A. Mərmidən xatirələr. Bakı: 2021
42. Paşayev Ə.X., Rüstəmov F.A. Pedaqogika. Yeni kurs. Bakı: Çarşıoğlu, 2002.
43. Rzayeva Z.H., Cəfərov Q.M., Bədən tərbiyəsi və nəzəriyyəsi. B.: 2004
44. Paşayev Ə.X., Rüstəmov F.A. Pedaqogika. Yeni kurs. Bakı: Çarşıoğlu, 2002, 464 s.

Təhsilin

müasir dövrdə inkişafına müsbət təsir göstərən bir sıra internet saytları

Ps. Kitab yaxud digər hər hansı bir resurs olduğunu təyin edilir daha sonra uyğun bibliografik təsvir edilir.

Əlifba sırası ilə düzüləndikdən sonra mətn daxili istinadda da dəyişikliklər əks olunur